

DE ENGELSE INVAL IN ZEELAND IN 1809.

door Drs. J. G. Kerkhoven, conservator
afdeling III "Uniformen, vaandels etc."
eindredactie: Drs. J. van Eyk

Nog steeds hield Napoleon in 1809 Europa in zijn ban, maar de tekenen van politiek en militair verval in het trotse keizerrijk waren onmiskenbaar. Een gevoel van uitputting had zich van Frankrijk meester gemaakt nadat het jaar in jaar uit door de kleine Corsicaan in de oorlog was gesleept welke gestadig het steeds groter wordende keizerrijk uitkneep. Al steiler gebergten doemden telkens op, nooit werd de laatste top bereikt noch bood zich aan het moede oog het "*beloofde land*" van vrede en rust. Ontevredenheid sloop in veler hart nu de zaken minder goed gingen. Het "*empire de récrutement*" (Hanotaux) bezat niet meer het leger dat *Austerlitz* en *Friedland* in zijn vaandels had geschreven. Steeds jonger werden de soldaten, steeds groter werd het beroep op de buitenlandse mankracht, steeds slapper werd de tucht en steeds talrijker werden de tekortkomingen der maarschalken, al te veel gebiologeerd als zij werden door hun almachtige - en naar hijzelf gaarne meende - alwetende en alziende meester.

De wrede oorlog op het *Iberische schiereiland* scheen uitzichtloos en drukte als een loden last op geest en lichaam der ontstelde Fransen. In *Noord-Duitsland* broeide verzet, gevoed door rancuneus Pruisisch nationalisme. *Tyrol* verzette zich openlijk en *Oostenrijk* klemde zich eens te meer aan *Habsburg* vast. De verhouding tussen Paus en keizer was slecht, terwijl 's keizers broeders, bedacht met *Holland*, *Westfalen*, *Spanje* en *Italië* bewust dan wel uit onmacht Napoleons bevelen niet uitvoerden.

Napoleon zag in de winter van 1808 op 1809 een nieuwe oorlog onder ogen. Met zijn verbijsterende energie bracht hij opnieuw grote legerscharen in *Duitsland* bijeen. *Oostenrijk* nam echter het initiatief en drong in het voorjaar *Beieren* binnen. Napoleon bezette weliswaar op 13 mei *Wenen* maar incasseerde daarop enkele gedeeltelijke nederlagen. Door een schitterend uitgevoerde brugslag redde de Franse keizer zich echter uit het eiland *Lobau* en dreef zijn tegenstander op 5 en 6 juli bij *Wagram* terug. Een week later reeds werd een wapenstilstand tussen *Frankrijk* en *Oostenrijk* gesloten.

Een Engelse afleiding

In het vroege voorjaar begonnen de *Oostenrijkers* aan te dringen op een *Engelse* afleiding. De middelen daarvoor waren echter gering. De Engelse financiële positie was zorgwekkend wegens de geldverslindende oorlog in *Spanje* en het fnuikende *Continental Stelsel* van Napoleon. Een expeditionaire macht moest nog opgebouwd worden uit teruggekeerde troepen uit *Spanje* en vrijwilligers van de landmilitie. Ervaring in gecombineerde operaties van land-

en zeemacht hadden de Engelsen genoeg: in 1807 bij *Kopenhagen* en in 1808 in de *Dardanellen* en bij *Buenos Ayres*.

Omstreeks dezelfde tijd drongen geruchten door dat Napoleon op de vergrote werven van *Antwerpen* een tiental lineschepen liet bouwen, welke tesamen met het *Vlissingse* eskader en dat van *Boulogne* een ernstig gevaar voor de Engelse verbindingen overzee zouden kunnen vormen. Ook werden de havens van *Terneuzen* en *Vlissingen* uitgebreid.

Een aanval op *Walcheren* en *Vlissingen* was reeds in 1803 besproken tussen Engelse officieren en Franse emigranten-generaals. *Dumouriez* had aan het succes van een dergelijke aanval getwijfeld, beducht als hij was voor het verloop van een eventuele terugtocht. Evenwel hadden in die tijd zowel *Pitt Jr.* als *Nelson* aangedrongen op een actie tegen *Walcheren*. Het Engelse kabinet, rekening houdend met de geldmiddelen, besloot na rijpe overweging tenslotte op 24 maart 1809 tot een aanval op dit eiland. Later werd in dit plan ook *Antwerpen* betrokken.

Op verzoek van *Castlereagh*, *Secretary of War*, dienden een aantal luitenant-generaal plechtstatige memories in, waarin zij een opmars via *Oostende* verwierpen. Een oprukken via de Zeeuwse eilanden werd gunstiger beoordeeld, maar de bezetting van *Vlissingen*, van *Cadzand* en van minstens één *Scheldeoever* was in dit geval vereist. Veertien dagen na vertrek uit Engeland zou het leger voor *Antwerpen* kunnen staan, maar men moest rekenen op een geregeld beleg van die stad.

Het definitieve aanvalsplan

Op grond van Franse gegevens werden kaarten van de *Schelde* vervaardigd, maar de vele en steeds veranderende zandbanken in die rivier werden niet aangegeven. Het definitieve aanvalsplan bevatte o.a. de landing van een divisie bij *Cadzand* met als doel de verovering van de batterij van *Breskens* en de bezetting van het eiland van *Cadzand*. Afhangend van de wind zouden in het westen of noorden van *Walcheren* drie divisies onder *Sir Eyre Coote* worden ontscheept om *Vlissingen* aan de landzijde in te sluiten. Vervolgens zou op *Schouwen* en *Duineland* een divisie aan land worden gezet waardoor de Engelsen zich verzekeren zouden van de toegangen tot de Wester- en Oosterschelde. Op *Zuid-Beveland* zou een daar te ontschepen divisie als observatiekorps dienst doen en tevens proberen het in *Vlissingen* liggende Franse eskader lineschepen af te snijden. Daarna zouden de achtergehouden reserven en de cavalerie in *Zuid-Beveland* ontscheept worden en de opmars naar *West-Brabant* beginnen als inleiding van de aanval op *Antwerpen*.

Deze aanval beoogde de werven en arsenalen aldaar te vernielen en het Franse eskader op de *Schelde* onschadelijk te maken.

Men wist van Engelse zijde dat het koninkrijk *Holland*, *België* en *Noord-Frankrijk* grotendeels van troepen waren ontbloot. Er waren 300.000 Fransen in *Spanje*, eenzelfde aantal in *Duits Zand* en 200.000 in *Italië*. Bijna alle Hollandse regimenten waren in *Spanje* of *Noord-Duitsland*. Toch lieten de Engelsen met al hun ambitieuze plannen teveel aan het toeval over, i.c. weer en wind. Men wist niets van de vestingsteden op *Walcheren*, noch van *Antwerpen*, niets over de navigatie op de Zeeuwse wateren terwijl nauwkeurige afspraken tussen land- en zeemacht niet waren gemaakt.

Na een grote wervingsactie en het herstel der *Spanje*-veteranen nam de expeditionaire macht in getal en kracht snel toe. Half *juni* begonnen de over heel Engeland verspreide troependelen naar hun havens van inscheeping te marcheren, waar ze na twee à drie weken aankwamen en wel in *Chatham*, *Ramsgate*, *Portsmouth*, *Dover*, *Harwich* en de *Downs*. Vijf divisies waren

half juli gereed voor dienst overzee. Tesaamen telden ze ruim 31.000 infanteristen verdeeld over bataljons van 36 verschillende regimenten en twee bataljons van het *King's German Legion*. Dan waren er de gardebrigade van bijna 2900 man en ruim drieduizend artilleristen bestaande uit een detachement rijdende artillerie, zestien artilleriecompagnieën te voet en ruim duizend stukrijders. Tenslotte kwamen nog 2600 cavaleristen, waaronder zes regimenten zware en lichte dragonders.

Op 27 juni werd *Lord Chatham* tot opperbevelhebber gekozen. Hij was een jongere broer van wijlen *Pitt Jr.* en velen bestempelden hem als toekomstige prime-minister. Hij wist evenwel niets van het operatieterrein behalve Antwerpen dat hij uit 1793 kende. Zijn volslagen passiviteit was al zo bekend dat hij door de Engelsen als "*the late Lord Chatham*" werd betiteld.

De Fransen bedachten een komischer woordspeling door zijn naam fonetisch om te zetten in: "*Lord j'attends*" (*Lord wacht af*). Hij ontving de 16e juli een koninklijke instructie waarin o.a. werd gezegd dat bij ongunstige weersomstandigheden zoveel doelen bereikt moesten worden als in de gegeven situatie mogelijk was.

Het gebrek aan transportschepen deed de inscheeping vertragen en de huurprijzen der reders enorm stijgen. Half juli eindelijk werden de infanterie en de veldartillerie ingescheept, daarna volgde de cavalerie. Later werden het belegeringsgeschut en de mortieren op de schepen gebracht. Een deel der trekpaarden moest zelfs achtergelaten worden toen in de eerste week van augustus de belegeringstrein eindelijk vertrok.

Een en ander zou zich later wreken.

De bijna vijfhonderd transportschepen werden geëscorteerd door een grote oorlogsvloot van veertig lineschepen en dertig fregatten. Daaraan waren bijna negentig brikken en kanonneerboten toegevoegd. Hoewel de bevelvoerende admiraal *Strachan* verzocht had om op elk lineschip en elk fregat een loods te plaatsen, bracht de admiraliteit niet meer dan één enkele loods voor de gehele vloot op. Eveneens waren er veel te weinig hospitaalschepen en transportschepen voor paarden. Dit kan men als onvermijdelijk beschouwen maar het getuigt niettemin van een haast roekeloze onverantwoordelijkheid om zo'n grote expeditie met zo weinig terreinkennis bij de hoofdofficieren en zoveel mankementen in de uitrusting te laten uitvoeren, temeer daar op het moment van vertrek de inmiddels gesloten wapenstilstand tussen Frankrijk en Oostenrijk al enige dagen in Engeland bekend was.

In de morgen van 28 juli liep het vlaggeschip de "*Venerable*", met *Chatham* en *Strachan* aan boord, vanuit de *Downs* naar buiten, gevolgd door grote aantallen transportschepen waarop twee divisies onder de generaals *Hope* en *Huntley* waren ingescheept. De publieke belangstelling was enorm en onder opgewonden geroep en gewuif zag men in de beste verwachting de schepen kleiner en kleiner worden....

De situatie aan de overkant

Hoe zag het er aan de andere kant uit? Geruchten over een Engelse landing waren er al zo veel in vroegere jaren geweest dat men zich over mogelijke gebeurtenissen in dit jaar het hoofd niet brak. De Hollandse landdrost van Walcheren wist echter dat er iets broeide. Hij had zijn inlichtingen van ontsnapte krijgsgevangenen en geheime agenten. Het verzamelen van zoveel schepen in *Portsmouth* en *Dover* kon in die tijden ook haast niet verborgen blijven. De kustautoriteiten werden gewaarschuwd en dezen stelden de Franse ministers van oorlog, van marine en politie op de hoogte. Dezen meenden aanvankelijk dat er sprake zou zijn van een

branderaanval en gaven de admiraal van het Franse eskader, *Missiessy* geheten, bevel zijn toevlucht in de haven van Vlissingen te nemen. Deze deed dat echter niet, omdat hij in dat geval als een rat in de val zou zitten bij een eventueel bombardement, bij een branderaanval en . . . bij een *malaria-explosie*.

Begin *juli* begon *Fouché*, de minister van politie, te geloven aan aanval op *Antwerpen*. Met Engelse acties langs de kust had Napoleon evenwel rekening gehouden. In *Parijs* lagen twee halve brigades, tussen *Brussel* en *Boulogne* drie; in *Leuven* waren vier liniebataljons gelegerd en in *Gent* twee. Verspreid in *N. W.-Frankrijk* verbleven enige eskadrons lanciers en enige artilleriecompagnieën. Langs de Franse en Belgische Noordzeekust lagen een aantal bataljons van de *Garde Nationale d'Elite*. Dit waren bataljons van uit de actieve dienst ontslagen veteranen, die de kern vormden van de *Garde Nationale*. Zij stonden onder bevel van de senator-generaal *Rampon* die het bevel voerde over de kustverdediging van Picardië tot Holland. Alles tesamen vormden deze troepen een macht van ongeveer 15.000 man. In het Westen en Noord-Oosten van het koninkrijk Holland lagen verspreide garnizoens- en depottroepen, terwijl de garde van de koning in kampen te *Naarden* en *Overveen* (bij *Haarlem*) lag onder de Franse generaal *Tarrayre*.

De voornaamste doelen van de expeditie vormden de eilanden *Cadzand* en *Walcheren* en de stad *Antwerpen*. De fortificaties van die stad waren nog als in 1794 en verkeerden in goede staat. De vaste stenen bruggen waren vervangen door houten ophaalbruggen. Noch de stadswallen, noch de erbuiten staande citadel waren van behoorlijke artillerie voorzien. De aan de Schelde gelegen forten *Lillo* en *Liefkenshoek* verkeerden in slechte toestand en hadden vrijwel geen artillerie. Ze konden rondom geïnunderd worden en waren dan alleen via een dijk te benaderen. Er waren in Antwerpen ongeveer duizend man geregelde troepen en veertienhonderd militaire arbeiders en scheepstimmerlui.

Zuid-Beveland was grotendeels onverdedigd. Alleen aan de zuidkust waren vijf open batterijen op de zeedijk met tesamen ongeveer zestig stukken. *Walcheren* telde enige versterkte garnizoensplaatsen, n.l. *Veere*, *Middelburg* en *Vlissingen*. Twee forten, geheten *Den Haak* en *Rammekens*, hadden elk een aantal batterijen, zowel landinwaarts gericht als op ankerplaatsen in de Ooster- en Westerschelde. Ze verkeerden in slechte toestand. *Veere* bezat een aarden wal met een modderige gracht en palissaden ervoor. *Middelburg* was als vesting waardeloos, in elk van beide steden was een bataljon van het *8e Hollandse linieregiment* gelegerd. *Vlissingen*, sinds 1807 Frans, was veel sterker. Het had een werf, een dok en twee havens. Aan de zeezijde was een bakstenen wal waarachter enige sterke batterijen waren opgesteld, gericht op de *Deurloo* en de tegenover de stad gelegen ankerplaats.

Aan de landzijde was een serie lage aarden wallen met bakstenen bastions die in slechte staat verkeerden en noch van traversen, noch van bomvrije schuilplaatsen waren voorzien. Op deze wallen stond een vijftigtal stukken. In en bij *Vlissingen* lagen in de vroege zomer van 1809 ruim vierduizend man, een allegaartje van koloniale troepen, Ieren, Pruisen, deserteurs en tweehonderd Franse artilleristen en veteranen.

Walcheren, grotendeels onder de zeespiegel gelegen, gold als uitermate ongezond voor de aldaar gelegde militairen. Een gedeelte van het jaar woedde er de malaria, waardoor steeds een derde der soldaten in het hospitaal verbleef. Bij *Westkapelle* was een kamp ingericht waar de Franse bezetting in het koortsseizoen bij toerbeurt verbleef. Zoveel als mogelijk werden de Franse linietroepen gespaard. Koning *Lodewijk* had in 1807 een apart Zeeuws Legioen opgericht, uitsluitend uit Zeeuwen bestaande. Het *Se linieregiment* maakte hiervan deel uit. Tussen de bevelhebbers boterde het slecht. De generaal *Monnet*, kommandant van *Vlissingen*, was een corrupt man en de generaal *Bruce*, van Schotse herkomst en bevelhebber der

Hollandse troepen, was hem vijandig gezind. De generaal *Osten*, onder Monnet staande, was echter door zijn persoon en zijn moed zeer gezien bij soldaat en burger.

Op Cadzand lagen driehonderd man van de *Garde Nationale*, onder bevel van de generaal *Rousseau*, die aldaar enige open kustbatterijen en de grote batterij van *Breskens* - 26 stukken tellend - bemanden. Bij *Terneuzen* hadden de Fransen eveneens een kustbatterij opgesteld.

Het reeds vermelde Franse eskader, dat aan de ingang van de Westerschelde lag, bestond uit tien linesschepen, waarvan twee een *Deense* bemanning hadden. Veel matrozen waren er niet onder de Franse bemanningen. Admiraal *Missiessy* riskeerde daarom geen ontmoeting met de Engelse vloot.

In de avond van 28 juli ankerde *Chatham* voor de westkust van Walcheren, gevolgd door de divisie *Hope*, terwijl de divisie *Huntley* naar de Vlaamse kust voer. De volgende morgen zeilde men naar de kust van *Domburg*, die alleen geschikt was als landingsplaats bij mooi weer en Westenwind. Ook op de duinen bij Domburg was er grote publieke belangstelling voor de vloot. Een indrukwekkend woud van masten doemde uit de zee op waarnaar de menigte zwijgend en gespannen keek. Men zag de Engelse schepen in de late morgen van 29 juli opzeilen langs de kust in N.W.-richting omdat een harde Zuidwester een landing bij Domburg onmogelijk maakte. Vroeg in de middag werd voor anker gegaan in de *Roompot* waar de volgende morgen ook de transportschepen met *Eyre Coote's* troepen aankwamen. Op 1 augustus arriveerde ten laatste ook de uit Harwich gezeilde divisie *Grosvenor*.

De toenmalige burgemeester van Middelburg *Mr. Jacob Hendrik Schorer*, aan wie door de Koning van Holland het bestuur over de Zeeuwse hoofdstad was toevertrouwd, heeft over deze woelige periode in de geschiedenis van Zeeland een dagboek bijgehouden.

Oorspronkelijk was het bedoeld als briefwisseling met de wethouder van Middelburg en vriend van de burgemeester *Jan Stavorinus* die zich tijdens de Engelse invasie buiten Zeeland bevond.

Het brievenvervoer stagneerde evenwel en de briefwisseling kreeg allengs het karakter van een dagboek dat bijgehouden werd van 28 juli 1809 tot 5 december 1810.

Het begint met een ooggetuige-verslag van de Engelse invasie:

"Vrijdag laatst (28 juli) waren wij en familie met alle de kindren te Domburg, vrolijk en wel. Wij zagen op de duinen wel veel Engelsche schepen, tot 16 toe, maar hadden weynig gedagten, dat het getal binnen korten zoo aanmerkelijk zoude vermeerderd worden.

Saturdagmorgen (29) vroeg wierd ik gewekt met de tijding, dat de Engelsche vloot voor de wal was, hetgeen de commandant mij had laten zeggen. Ik reed dadelijk na de stad en vond daar de conformatie tot 104 stuks. Dit vermeerderde dien dag nog tot 2 en nadien wel tot 3 à 400, waarvan een 100 tal weer verdweenen is, waarschijnlijk hoger op. Het gros der vloot posteerde zig bij Breezand, een ander deel bij 't Veergaat, het derde bleef westlijk opleggen. Saturdag tegen den avond kwam ik met den geheelen boel in stad. Het guarnisoen trok uit na 't fort den Haak en Veere. De nagt was rustig, de burgerwagten waren in de wapenen, alles in order. "

Riskante Engelse invasie

Alvorens de verdere gebeurtenissen rond en in Walcheren te vervolgen richten we eerst de blik op *Cadzand*. De divisie Huntley liet in de nacht van 28 op 29 juli het anker voor *Blankenberge* vallen. *Huntley* had toen al ontdekt dat de kommandant van het hem begeleidend eskader, *Owen* genaamd, veel te weinig middelen had om volgens plan in één golf tweeduizend man te kunnen laten landen. Toch voer *Owen* in de morgen van 29 juli met een tiental fregatten en brikken de *Wielingen* binnen waarna bij eb zou worden geland. Maar *Owen* kon niet garanderen dat hij binnen het uur een tweede golf van zevenhonderd man aan land kon zetten, mede door de hoge zee en de ongunstige wind. *Huntley* aarzelde opnieuw; des te meer toen Franse troepen achter de duinen werden verkend en men veldstukken naar de kust zag vervoeren. *Owen* verzocht toen aan vice-admiraal *Gardner*, die met een eskader lineschepen voor de *Deurloo* voor anker lag, met sloepen te helpen. Deze stuurde een extract van zijn instructies volgens welke hij op zijn plaats moest blijven liggen waaraan hij toevoegde dat het misschien onnodig was op *Cadzand* te landen. Op 31 juli werd nogmaals een aarzelende poging gedaan, maar nu was *Owen* bang dat de gereedstaande troepen van het 9e linieregiment door de branding recht op de Franse batterijen zouden worden geworpen. De bakens moesten derhalve worden verzet en de troepen konden inrukken. Onder de Engelse hoofdofficieren heerste voor en na verschil van mening over het al of niet slagen van een landing.

De generaal *Rousseau* was tijdens het gevaar zeer voortvarend opgetreden. Met zijn Garde Nationale maakte hij schijnbewegingen en tegelijk liet *Rempon* drie liniebataljons uit *Gent* aanrukken, die zonder enige rustpauze de veertig mijl in ijmars aflegden. De jonge enthousiaste miliciens werden zodanig geposteerd dat ze onmiddellijk konden aanvallen bij hernieuwde landingspogingen. *Owen's* eskader merkte de Fransen op - zoals gezegd - waarna geen nieuwe landingspoging werd ondernomen.

Aarzeling bij de Engelsen, ondanks grote meerderheid in vuurkracht en troepen, en snelle reactie bij de Fransen; dit zou de hele verdere loop der gebeurtenissen kenmerken.

Missiessy was de 31e juli de Westerschelde opgezeild en liet 's avonds het anker bij *Bath* vallen. De actieve admiraal had zich aan een afsnijding onttrokken. Zijn loodsen maakten dat mogelijk. De divisie Huntley werd op 1 augustus naar de Roompot gekommandeerd en kwam daar op 6 augustus aan. *Owen* en *Gardner* hadden echter - naar zij zeiden - zeer veel last van ongunstige wind. Pas op 11 resp. 14 augustus kwamen hun eskaders in beweging.

Landing op Walcheren

Op Walcheren ging het levendiger toe. Bij hoog tij om half vijf in de middag van 30 juli begon *Eyre Coote* met de onscheping van drie divisies onder de generaals *Graham*, *Fraser* en *Paget* op het *Breezand* in Noord-Walcheren. Dit strand is vrij vlak en geflankeerd door duinen.

Toen kanonneerboden op de kust afstevenden verliet het Hollandse garnizoen zonder slag of stoot het fort *Den Haak*. Geen enkele tegenstand werd ondervonden, geen schot tijdens de landing gelost. Het Engelse veldgeschut werd met mankracht over het strand getrokken, daar de inzettende eb het landen van paarden onmogelijk maakte.

Laat in de avond, terwijl de landing steeds voortduurde, trok het 71e Engelse linieregiment naar *Veere* maar werd met schrootvuur door het garnizoen van vijfhonderd man onder de overste *Bogaert* ontvangen. Daarop omsingelde de divisie *Fraser* de stad aan de landzijde. Engelse kanonneerboden drongen in de vroege morgen van 31 juli het *Veerse Gat* binnen waarna een heftig artillerieduel aan land- en zeezijde begon. In het begin van de avond werd

een aantal van veertien Hollandse kanonneerboten, die vanuit de *Zandkreek* een uitval deden, afgeslagen.

Ondertussen namen de divisies Graham en Paget posities in tegenover *Oostkapelle* en bereidden zich voor op een opmars naar het zuiden van Walcheren. Intussen had de generaal Bruce met het grootste deel van het *5e* Hollandse linieregiment Middelburg verlaten, was zonder meer via het *Sloe* naar Zuid-Beveland uitgeweken en trok zich nu verder op fort Bath terug.

Osten was er op uitgetrokken met drie bataljons - uit Vlissingen en het Westkapelse kamp - en vier door boerenpaarden getrokken lichte stukken. Hij koos positie langs de dijken van de *Oranje-polder* van Domburg tot fort Den Haak. Goedgericht artillerievuur en onversaagde Engelse bajonetaanvallen deden de troepen van Osten snel bezwijken. Twee stukken gingen door op hol geslagen bespanningen verloren. Bij *Serooskerke* wist Osten een deel van zijn soldaten opnieuw te verzamelen.

Vroeg in de middag - *31 juli* dus - rukten drie Engelse kolonnes onder Graham, Paget en *Houston* (brigadekommandant divisie Fraser) op naar respectievelijk *Meliskerke*, *Grijpskerke* en *St. Laurens*, welke linie diezelfde nacht werd bereikt. De volgende morgen hervatten deze kolonnes hun opmars, waarbij Osten opnieuw onder de voet werd gelopen. Hij verloor daarbij zijn twee resterende stukken. De *Light Infantry* en het *5e* Engelse linieregiment onderscheidden zich tijdens de gevechten. Middelburg werd zonder slag of stoot bezet. Ten zuiden van de stad, richting Oost-Souburg, stelde Osten z'n overgebleven troepen ten derden male op.

Burgemeester Schorer van Middelburg tekende hierbij in zijn dagboek aan:

*"Dinsdag (1 augustus) kwam een detachement Engelsen door de Noordpoort (in Middelburg dus) binnen. Ik zag ze zonder erop te denken, uit de ontbijtkamer boven, 's morgens 7 uren. Ik ging dadelijk na 't stadhuis, nevens haar de Noordstraat door. Kort daarop kwamen aanvragen van allerley natuuer, voor alles en zonder ophouden. En hoezeer wel alles onder belofte van prompte betaling, niettemin zeer embarrasseerend, omdat alles ten eersten er wezen moest en men meer vroeg dan men geven kon. Dit duurde onophoudelijk en duurt nog dag en nacht (...) Veel troepen trokken dien dag door de stad, langs differente wegen, na Vlissingen, terwijl de Franschen op den weg verhakkingen gemaakt en zig eenigsints geretrancheerd hadden. Er wierd alzo dapper gevogten en de Franschen teruggedreven. De Engelsche moeten veel volk verloren hebben, dog van de Franschen moeten veele ook het hazepad gekozen hebben (...)
d'Etat Major was verbaasd talrijk, aan 't hoofd hebbende Lord Chattham, broer van den canclier Pit(t). Hij trad in 't huis in de Abdij, over 3 maanden door den koning van Holland bewoond.*

Rond Veere werd heftig gekanonneerd. Van de landzijde schoten de Engelsen van nog geen driehonderd meter afstand op de stad. Onderhandelingen in de late morgenuren liepen vast, waarna het vuren tot zeven uur 's avonds doorging. De volgende morgen kapituleerde de overste *Bogaert* met vier kompagnieën infanterie en een artilleriekompagnie, tesamen vijfhonderd man. Tegen de middag trokken de Engelsen de stad binnen, waarna het garnizoen krijgsgevangen werd gemaakt en naar Engeland gevoerd. 1) *Fraser's* nu vrijgekomen troepen

rukten diezelfde avond - op 1 augustus dus - op naar *Ritthem*, waarbij troepen werden afgesplitst naar fort *Rammekens*.

De Engelsen zetten die 1e augustus onder felle gevechten hun opmars naar Vlissingen voort. De generaal Rousseau had, zodra Huntley van Cadzand was weggezeild, zijn twee liniebataljons van de *48e* en *65e* Franse infanterieregimenten laten overzetten. Een daarvan kwam Osten helpen. De Fransen vochten "*like Trojans*", hoewel zij het uiterlijk hadden van "*vagabonds - ragged, dirty and lean: but then they are all muscle and sinew*", schreef de auteur van de "*Letters from Flushing*".

Zij wachtten de Engelsen op in linies van vier rijen diep en losten van vlakbij moorddadige salvo's op de steeds met de bajonet aanvallende Engelsen. De laatsten wonnen het pleit maar verloren die dag wel driehonderd doden en gewonden. Osten, gewond bij een charge, wist zich met zijn troep binnen Vlissingen veilig te stellen. Twee Engelse regimenten zaten hen vlak op de hielen maar werden ontijdig teruggeroepen.

Graham had ondertussen de batterijen van de kleine forten *Dijkshoek*, *Vijcheter* en *Nolle* in de duinen ten N.W. van Vlissingen genomen en Paget bezette West-Souburg. Fraser bereikte *Ritthem* en tegenover *Rammekens* werd een batterij opgeworpen.

Chatham vestigde zijn hoofdkwartier in de voormalige abdij van Middelburg. De aanvoer van de zware artillerie werd geregeld. Verkenningen, op 2 augustus uitgevoerd, hadden uitgewezen dat Vlissingen alleen door een bombardement tot overgave gedwongen kon worden.

Op de derde dag van augustus werd de insluiting van Vlissingen voltooid. Zeven Engelse brigades lagen om de stad heen; in Middelburg en Veere lagen resp. drie en één bataljons. Nog diezelfde middag kapituleerde fort *Rammekens* zonder voorafgaande beschieting waarbij 125 Fransen werden gevangen genomen.

Bezetting van Zuid-Beveland

Elders ging de Engelse opmars eveneens voorspoedig, Op 29 juli waren de transportschepen met de divisie Hope in de Roompot voor anker gegaan. Die dag en ook de volgende werd bij verkenning van de Oosterschelde tot aan *Wemeldinge* op Zuid-Beveland vastgesteld dat de oevers onverdedigd waren en het water voldoende diepgang had voor grote schepen. Hope wilde zo dicht mogelijk bij *Goes* landen. Vice-admiraal *Keats* had schuiten verzameld welke na de landing op Walcheren ter beschikking van de divisie Hope kwamen.

De 31e juli ankerden de transportvloot en de oorlogsschepen van Keats voor Zierikzee - acht linieschepen en veertig fregatten en brikken. Hollandse kanonneerboten weken in de *Keeten* terug, terwijl de raad van *Zierikzee* vredesbetuigingen zond. Dezelfde veertien kanonneerboten die eerder een uitval naar Veere gedaan hadden, vluchtten na een kort artillerieduel met Keats' schepen via de *Zandkreek* naar *Tolen* en *Bergen-op-Zoom*.

Een eerste landingspoging op 31 juli werd wegens harde Z.W.wind opgegeven, maar in de middag van 1 augustus - een dinsdag - namen brikken positie in tussen *Wemeldinge* en *Kattendijke*. De met sloepen aangevoerde troepen landden hierna op een *nolle* - d.i. een haaks op de zeedijk staande golfbreker - genaamd de *Paardedijk*, die zeer geschikt voor de landing was. 2)

Tweeduizend man gingen aan land, die op snel gerequireerde wagens en paarden landinwaarts trokken. Drie oostelijk van het landingspunt liggende Fransen fregatten trokken zich snel terug op het boven *Lillo* voor anker gegane eskader van *Missiessy*.

Vanaf de Goese torentrens werd de landing waargenomen. Het stadsbestuur van Goes, na bij Hope zijn opwachting te hebben gemaakt, kreeg dadelijk requisitielasten te volvoeren. 3) Aldaar vestigde Hope voorlopig het hoofdkwartier. Twee brigades rukten op naar het zuiden van het eiland, de gardebrigade naar het oosten, daar zich in de staart van het eiland nog een deel van de uit Walcheren teruggetrokken troepen van Bruce bevond. De volgende dag werden nog vijfduizend man aan land gebracht en daarna begon de opmars naar Bath. De voorhoede van de Engelse gardebrigade nam bij *Kruiningen* een honderdtal Hollandse militairen gevangen en veroverde bij vallende avond een batterij bij *Waarde* bestaande uit een dozijn 24-ponders op affuiten gemonteerd. Ook elders werden vuurmonden en stapels munitie aangetroffen.

Een vanuit Waarde uitgestuurde patrouille kreeg bericht dat Bath was verlaten en de kanonnen vernageld waren. Daarop bezette de gardebrigade onder de generaal *Disney* om zeven uur 's avonds op 2 augustus het fort. In dertig uur tijds had Hope heel Zuid-Beveland bezet.

Fort Bath was nogal verwaarloosd. Het telde een dertigtal vuurmonden op het niveau van de waterspiegel. De verdedigingswerken aan de landzijde waren zwak; kazematten en blinderingen waren er niet. Missiessy was de 31e juli voor Bath aangekomen en nam direct de reparatie ervan ter hand. Per schip werd een honderdtal Hollandse artilleristen aangevoerd, waarna de generaal *Bruce* het fort bezette. Bang voor de gevolgen van eventuele bombardementen gaf hij echter in de vroege middag van 2 augustus het fort - zijn tweede reeds! - op en scheepte zich met zijn troepen in naar *Brabant*. Zo'n haast had hij, dat matrozen van Missiessy de kanonnen van het fort achteraf moesten vernagelen.

De Engelsen hadden *Cadzand* gemist, maar *Vlissingen* en nu ook *Antwerpen* werden zeer ernstig door hen bedreigd.....

Paniek in Antwerpen

De Franse regering had op 1 augustus het nieuws van de landing vernomen, evenals de in *Aken* verblijvende koning van Holland, *Lodewijk Napoleon*. Al dadelijk ontstonden meningsverschillen. *Fouché*, minister van politie, had door zijn tijdelijk beheer van de portefeuille van binnenlandse zaken de beschikking over de *Garde Nationale*. Hij wilde naar republikeinse trant een "*levée-en-masse*" door de oproeping van de *Garde Nationale* in de noordelijke departementen; als bewijs dat

".... *si le génie de Napoléon peut donner de l'éclat à la France, sa présence n'est pas nécessaire pour repousser l'ennemi*",

zoals dat in de circulaire aan de prefecten heette. De minister van marine, *Décès*, viel *Fouché* bij. *Napoleon* koesterde, onafhankelijk van *Fouché*, aanvankelijk dezelfde plannen. De minister van oorlog, *Clarke*, vond echter de aanwezige troepen voldoende om de Engelsen tegen te houden en stelde zich heftig tegenover *Fouché* teweer. Hij zond dadelijk twee halve brigaden uit *Parijs* naar *Antwerpen* en een vanuit *Boulogne*. Gendarmes en douaniers werden in groepen naar de Scheldestad gestuurd evenals alle beschikbare depot-troepen van *Luik* en *Maastricht*. De generaal *Rampon* verplaatste zijn hoofdkwartier naar *Gent* en bracht zesduizend elite-soldaten van de *Garde Nationale* mee. Hij zond daarna ijlings - zoals gemeld - twee liniebataljons naar *Cadzand*.

Koning *Lodewijk* reisde via *Amsterdam* naar het oorlogstoneel. De in *Noord-Duitsland* gelegerde Hollandse divisie onder de Franse generaal *Gratien* werd teruggeroepen, terwijl al in de eerste dagen van augustus de koninklijke gardetroepen in *Bergen-op-Zoom* aankwamen. Met goedkeuring van de Franse regering werd *Lodewijk* als eerste *connétable* opperbevelhebber in het operatiegebied.

Hij schetste de situatie in een brief van 4 augustus 1809 gericht aan de Franse bevelhebber van het 24e militaire district, de generaal *Chambarlhac* als volgt:

"Je ne puis cacher ma surprise d'apprendre qu'Anvers est encore dégarni de troupes, tandis que voos avez presqu' une armée dans l'île de Cadzand.....: à présent que la Zélande est prise, c'est une très fausse position l'importance majeure étant d'empêcher le but principal de l'ennemi qui est bien certainement de détruire l'escadre et les chantiers d'Anvers...."

De Koning van Holland nam dadelijk snelle maar dikwijls ondoordachte maatregelen. De geniekommandant van Antwerpen, *Décaux*, wist hem echter het uitvoeren van grote inundaties en het gebruik van zinkschepen in de Schelde uit het hoofd te praten. De admiraal *Missiessy* hield eveneens het hoofd koel. Hij begon de Scheldeforten te herstellen en bemande deze met kanonniers van zijn eskader.

De verwarring was aanvankelijk evenwel verbijsterend - een aanwijzing dat het verschijnen der Engelsen voor Antwerpen de Fransen volkomen had verrast. *De Rocca* beschrijft hoe hij vanuit *Luik* oprukte in een ordeloze kolonne, samengesteld uit soldaten van zesentwintig verschillende regiments-depôts, welke pas op de derde dag kommandanten kreeg. Naarmate men Antwerpen dichter naderde werden de geruchten steeds vreselijker. Mensen vluchtten weg of stonden gespannen langs de Scheldeoeveren naar het noorden te kijken of de Engelsen er soms al aankwamen. In de stad krioelden allerlei troepen door elkaar heen; toegesnelde oud-officieren in de meest vreemde uitmontering, cavaleristen zonder paard, gardes nationales met alleen een koppel of geweer. Rampon - ook hier actief - stuurde het detachement van De Rocca naar *Putte*, waar de generaal *Valletaud* een nieuw leger opbouwde.

De Fransen verwachtten na het verlies van *Bath* elk ogenblik een Engelse aanval, bleven dag en nacht onder de wapenen maar er gebeurde niets.

Men zag Engelse patrouilles met rode tunieken en kegelvormige sjako's over de dijken lopen maar bemerkte geen enkele aanvalsvoorbereiding. Nee, want die lag ook niet in de Engelse bedoeling; Er waren aanvankelijk ook geen boten voor, terwijl de Fransen wel dertig brikken tegenover Bath hadden liggen en tien linesschepen bij Antwerpen. Telkens beschoten die brikken het fort Bath, totdat een gewiekste gardesoldaat erin slaagde twaalf 24-ponders te ontgagen. Hun heftig vuur deed de Franse schepen op 5 augustus afdeinzen. Zoals vermeld hadden de Engelsen eenzelfde aantal 24-ponders eerder bij *Waarde* veroverd.

Op diezelfde 5 augustus ontdekten de Engelsen des avonds een doorwaadbare plaats over het *Kreekerak*. Hierlangs stond de toegang tot Brabant per ebgetij drie tot vier uren open. Verdere verkenning vond pas een dag of tien later plaats door vice-admiraal *Keats*. Het bleek dat op een bepaald gedeelte wel twaalf man naast elkaar konden marcheren. De bodem ervan was oneffen maar hard, alsof er stenen op gegooid waren. Volgens Keats zou gedurende een uur per ebgetij de overtocht voor infanterie uitvoerbaar zijn. Later bleek dat ook admiraal *Strachan* afwist van de veroverde kanonnen en van die doorwaadbare plaats.

Afgezien van alle later gedane verwijten moeten wij vaststellen dat de Engelsen begin augustus een goede kans hebben gehad om Antwerpen temidden van een grote verwarring te overvallen. Zij hadden zeker de werven en arsenalen kunnen vernietigen en het eskader van *Missiessy* ernstige schade kunnen toebrengen, hoewel niet uitschakelen. *Chatham* weigerde

evenwel een oog te werpen op het mooie spel kaarten dat de Fransen hem open en bloot toonden. Hij had zonder meer de aas kunnen trekken: Verkenningen bleven uit en evenmin werden troepen of artillerie samengetrokken. Is het te verwonderen dat zelfs de Fransen stomverbaasd waren?

De hel van Vlissingen

Wij verlieten de stad Vlissingen op het ogenblik dat deze aan de landzijde geblokkeerd was. De verbindingen met *Breskens* bleven echter, dank zij een in het voordeel van de Fransen waaiende Zuidwestenwind, nog enige dagen bestaan. Voor de Engelsen was het blijkbaar te veel om de Westerschelde een vijftal kilometers op te zeilen en zodoende die verbindingen te verbreken. *Rousseau* had - naar wij weten - al eerder twee bataljons over laten zetten en tussen 4 en 7 augustus volgden er nog drie andere. Weliswaar zakten op 5 augustus Engelse kanonneer-boten het Sloe af, maar de Zuidwester blies ze telkens weer in dat moeilijke vaarwater terug. Inheemse loodsen hadden geweigerd om de zware Engelse linesschepen langs die weg in de Westerschelde te brengen, daar het risico ál te groot was.

Op 8 augustus werden de verbindingen met *Breskens* eindelijk door de Engelsen verbroken en drie dagen later zeilde het eskader lichte oorlogsschepen van *Owen* de Schelde op en ankerde voor Vlissingen. Vier treffers van de batterijen van *Breskens* en Vlissingen veroorzaakten tijdens het passeren enkele verliezen.

Langzaam schoten de voorbereidingen op. Onder afwisselend koude stortregens en brandende zonnehitte, blootgesteld aan Franse artillerievuur moesten de soldaten schansen opwerpen; men sliep op de grond in lekkende hutten, vaak zonder dekens. Met grote vertraging kwam het belegeringsgeschut in Veere aan, zonder trekpaarden. Vrijwilligers van de marine sleepten het over de modderwegen naar Vlissingen. Franse scherpschutters, achter bomen en struiken opgesteld, maakten een aantal slachtoffers en moesten door matrozen worden verjaagd. *Osten* deed op 5 en 7 augustus uitvallen naar de divisie *Graham* rechts. Bij de tweede uitval werd terrein gewonnen langs de *Middelburger weg*, maar de kranige Franse aanval op de *Nollebatterij* werd door een koelbloedige bajonetcharge afgeslagen, waarbij bataljons van de *Royals 4*), de 5e, 35e en 95e Engelse linieregimenten en het *King's German Legion* zich onderscheidde.

Hoewel de generaal *Monnet* niet de door Napoleon bevolen algemene inundatie uitvoerde, waaruit te veel nadelen voor het garnizoen zelf zouden voortvloeien, liet hij de sluizen in de buitenglooiing van de zeedijk openen en diezelfde dijk ten oosten van de stad tegenover de divisie *Fraser* doorgraven. Engelse loopgraven en artillerie-emplacementen werden overstroomd zodat de soldaten tot hun knieën in het water stonden. Wij horen nu het eerst van dysenterie en malaria die op 12 augustus al honderden uitvallers hadden veroorzaakt, vooral bij het 22e linieregiment.

Tot hun geluk konden de Engelsen via de sluizen van Veere het binnenstromende water gedeeltelijk weer laten aflopen.

Op zaterdagavond 12 augustus waren de batterijen aan de landzijde voltooid. Vooral rechts was de vuurkracht groot; daar waren in totaal 35 24-ponders, houwitzers en mortieren opgesteld, in het centrum 22, maar links slechts drie stukken. Daarachter bevonden zich afvuurinrichtingen voor raketten van een zeer brandbare samenstelling. De rechtse batterijen konden ook de kustverdediging ten westen van de stad in de lengte beschieten, die in het centrum de kustversterkingen in de rug. Men moet er evenwel

rekening mee houden dat artillerievuur in die tijd slechts tot op twee kilometer effectief was.

De volgende morgen, een zondag, voeren de Engelse fregatten en galjoten op de stad toe en om half twee dreunden de eerste salvo's. Bij elke inslag van de oorverdovend gierende raketten ontstonden branden, terwijl puinregens neerdaalden en schoorstenen over de wallen vlogen. De rookontwikkeling belette al spoedig gericht vuur. Langzaam doofden de Franse batterijen uit; de kanonnières sneuvelden op hun post. Ook de gloeioven voor de kanonskogels werd vernietigd. De volgende morgen mengden zich ook de linieschepen van *Gardner* in de strijd. Telkens rakelings langs de kustverdediging zeilend gaven zij deze steeds weer de volle laag. In de korte ogenblikken van stilte klonk luguber hondengehuil en gegil van vrouwen uit de in rook en vlammen gehulde ongelukkige stad. Monnet ging in de namiddag van *14 augustus* niet op een Engels kapitulatieaanbod in, waarna het bombardement opnieuw begon.

De Engelse landmacht weerde zich intussen geducht. In de nacht van *13 op 14 augustus* bestormden detachementen van het 14e linieregiment en het King's German Legion een naar voren liggende Franse loopgraaf tegenover de divisie Graham. De nacht daarop, toen de beschieting haar hoogtepunt bereikte en een felle storm loeide, viel de overste *Pack* - ons reeds bekend van Veere - met een paar honderd soldaten van de 36e en 11e linieregimenten en het German Legion een Franse batterij op een dijk aan tegenover de Engelse rechterflank. Na felle gevechten op de dijkvlooiing tegen de vurige achtergrond van het brandende Vlissingen veroverden de Engelsen de batterij.

Om twee uur des nachts hield het bombardement op. Binnen een uur werd er gekapituleerd. Het hele garnizoen van Vlissingen, vijfduizend man, werd krijgsgevangen gemaakt en naar Engeland verscheept. Hierbij waren ook de generaals *Monnet* en *Osten*. Bij het ochtendkrieken van *15 augustus* zagen de Fransen vanuit Breskens de Engelse vlag in Vlissingen omhoog gaan. En dat nog wel op de dag dat de keizer veertig jaar werd:

De dagboekenier *Schorer*, burgervader van Middelburg, observeerde het krijgsgewoel vanuit de toren van zijn stadhuis en maakte in zijn dagjournaal de volgende notities:

Zondag 13 (augustus)

" (...) Ik ging te kerk bij v(an) Deinse, die zeer applicabel en aandoenlijk preekte en bad. Ten 1/2 2 begon het bombardement van Vlissingen, uit batterijen en schepen. Het wierd hevig beantwoord. Met den donker begon men meer met bomben en vuurpijlen. Het gezicht van den tooren was fraai dog vreeslijk. Er ontstond al spoedig brand, ten 1/2 12 in den nagt was zij hevig. Nader bleek dat dit de Oostkerk was. Het bombardement duurde den geheelen nacht door (...)

Lord Chatham had mijn huis buiten wezen opnemen met oogmerk om van den toren gebruik te maken tot bezigtiging van't bombardement, dog hij compareerde niet en bleef zo ik hoorde op der Boede, alwaar Engelsche generaals haar intrek genomen hadden (...)"

Maandag 14 (augustus)

"Het bombardement bleef nogal aanhouden (...)

Ten 6 uren des avonds scheyde het bombardement uit. Men vermoede, dat men bezig was met onderhandelen. Intusschen was de brand op veele plaatsen in Vlissingen zichtbaar, Dan ten 10 uren begon het

bombardement opnieuw met dubbele woede, vooral van bomben en scheepsgeschut. Dat duurde tot 2 uren in den morgen (...)."

Dingsdag 15 (augustus)

"(...) Men vernam al vroeg, dat er onderhandelingen waren en dat de stad zig had overgegeven en het guarnisoen krijgsgevangen was (...) Er passeerde wijders "niets belangrijks dien dag en nagt."

Het falende genie van Napoleon

Napoleon was woedend over de val van de stad, Monnet had naar hem moeten luisteren en heel Walcheren moeten laten inunderen. Wat wist de keizer echter van het resultaat daarvan? De eigen troepen zouden er immers even weinig mee gebaat zijn als de vijand. En wat wist de keizer, hoewel artillerist van origine, van de verwoestende werking der massaal schietende scheepsartillerie der Engelsen of hun vreselijk raketvuur zoals dat over Vlissingen had geraasd? *Fouché's* onrust hierover vaagde hij weg met ijdel gemak en gevoelloosheid:

"Les bombes ne sont rien, absolument rien; elles écraseront quelques maisons, mais cela n'a jamais influé sur la reddition d'une place ...",

schreef hij de 22e augustus, nog onwetend van de val van Vlissingen. Zijn vele gesneuvelde kanonnières en de honderden dode en gewonde burgers waren niet bepaald een bewijs van Napoleons mening, Maar desalniettemin verklaarde een commissie van onderzoek desgewenst natuurlijk dat Monnet schuldig was, want hij had nog wel vierduizend soldaten op de been, er was geen bres in de wallen geschoten en de vijand was nog achthonderd meter van de stad verwijderd geweest. Wat er binnen de wallen te zien was geweest, daarvoor knepen de commissieleden stijf de ogen toe!

De auteur van de *"Letters from Flushing"* was echter diep geschokt door de ellende:

"no one would become a soldier who saw War really as it is"

stond in zijn ooggetuige-verslag.

Pas op 11 september 1809 kondigde het Franse staatsblad *"Le Moniteur"* de val van Vlissingen aan. Napoleons tweeslachtigheid kwam opnieuw tot uiting. Echees, die naar zijn mening verweten moesten worden aan de twijfel en aarzeling van anderen werden verzwegen of veel later bekend gemaakt, maar hij gaf anderzijds zijn falende ondergeschikten nooit de gelegenheid tot ontplooiing van eigen initiatief.

Malaria rampzaliger dan oorlog

Dezelfde auteur maakte op 12 augustus al melding van *"dysenterie"* en *malaria*. Wij herkennen hier de ergste vorm van malaria, n.l. *malaria tropica*. Behalve algemene verschijnselen als opgezette milt en gele kleur werd deze vorm van ziekte gekenmerkt door voortdurende koorts en bloedige diarrhee, welke voor dysenterie werd versleten. De patient stierf vaak door algehele uitputting en bloedarmoede of door hartzwakte.

Eind augustus waren er op Walcheren en Zuid-Beveland al drieduizend Engelse militairen ziek; op 10 september na de evacuatie van Zuid-Beveland ruim 8300 en weer een week later bijna tienduizend. Hele regimenten werden uitgeschakeld; eind oktober kon van de dienstdoende bezettingstroepen slechts een derde gedeelte nog dienst verrichten. Tot eind december waren bijna 13000 zieken geëvacueerd, van welken er ruim 11000 in begin februari 1810 nog geen dienst konden doen. In totaal werden bijna 39000 officieren en minderen in Zeeland ontscheept; hiervan overleden er ruim 3900

aan de malaria. Tijdens de operaties sneuvelden ruim honderd Engelse militairen. M.a.w.: op één gesneuvelde soldaat overleden er 39 aan de malaria! Zo'n indruk maakten al deze treurige cijfers dat men hierin de hoofdoorzaak van de mislukking der expeditie zag en nog meestal ziet. Ook de Nederlandse officier van gezondheid *Dr. Van Loo*, die vijftig jaar geleden op uitstekende wijze het verloop van de malaria-epidemie van 1809 beschreef, was deze mening toegedaan.

De Zeeuwse moeraskoorts waren sinds oudsher berucht, niet zozeer bij de inheemsen als wel bij de buitenlanders. In Zeeland gelegerde soldaten kregen altijd extra soldij en rantsoenen. Koning Lodewijk richtte in 1806 een Zeeuws Legioen op, uit Zeeuwen bestaande, dat niet buiten Zeeland mocht komen. Hiertoe behoorde het ons bekende 5e Hollandse linieregiment. De Fransen hielden hun troepen zoveel mogelijk bulten Walcheren en Zeeuws-Vlaanderen.

Al in 1747 hadden de Engelsen in Zeeland van de moeraskoorts te lijden gehad. Van de manschappen der vier in Walcheren en Zuid-Beveland gelegerde bataljons kon na korte tijd nog slechts een zevende deel actieve dienst verrichten. *John Pringle*, hoofd van de Engelse geneeskundige dienst, schreef in ± 1780 hierover en merkte o.a. op dat een in het Sloe liggend eskader geen last van malaria had gehad. De kapitein ter zee en lid van het Lagerhuis *Sir Home Popham* had zelf in 1794 in Walcheren malaria opgelopen, maar had er later tijdens de voorbereiding der expeditie noch tegen *Chatham* noch tegen *Castlereagh* over gerept.

Volgens hem was het ongezonde klimaat van Walcheren zodanig bekend dat er geen speciale aandacht aan besteed hoefde te worden.

De meningen over de oorzaken van de malaria liepen in die tijd sterk uiteen. Het sterk wisselende klimaat in Zeeland met koude regen en stekende zonneschijn was er één van.

"The constitution of Hercules could not support such a climate",

zei de auteur van de *"Letters from Flushing"*.

Vochtige atmosfeer, vochtige dampen van bij eb droogvallende grond, zwaar eten en drinken, zelfs rauwe oesters en mosselen waren andere oorzaken. Een enkele merkte op dat door de zon verhit stilstaand water - o.a. door inundaties en het opwerpen van batterijen ontstaan - malaria in de hand werkte. Maar pas in 1880 ontdekte Laveran het verband tussen muskieten en malaria.

De Engelse medische dienst werd overvallen door de malaria-explosie. Het ontbrak aan bedsteden en geneesmiddelen, er waren veel te weinig officieren van gezondheid en verplegers. Ondanks alle kennis van en ervaring met de Zeeuwse koorts was er per divisie slechts één hospitaalschip toegewezen en was slechts de normale hoeveelheid *kinabast* (Engels bark) meegegeven. *Sir Eyre Coote*, de opvolger van Chatham sedert 15 september, had herhaaldelijk om kinabast gevraagd maar het kwam veel te traag aan. Officieren van gezondheid waren er niet beschikbaar door de oorlog in Spanje. Civiele artsen in Engeland werden afgeschrikt door de berichten uit Zeeland. Zelfs onbevoegden konden niet verlokkt worden om tegen vol salaris als verplegers uitgezonden te worden. Er werden toen Zeeuwen als verplegers aangesteld: Taalmoeilijkheden met de Engelse artsen verhinderden vruchtbaar contact, maar toch zou een Engelsman niet liever z'n tong afbijten dan advies aan een *"foreigner"* te vragen?

In vochtige en donkere kerken en pakhuizen opgetast stierven de zieke mannen als vliegen. 's Nachts hadden massabegrafenissen plaats zonder vuurpelotons. In Veere vonden jammertonelen plaats zoals beschreven door de Engelse kapitein *Barralier*:

"... it was really deplorable to see every morning from 300 to 400 men of each regiment in Ter-Vere, creeping towards several hogsheads in the place, filled with portwine and bark. Each man in his turn has to drink a pint of this nauseous stuff and again crawl back to hospital".

Telkens nieuwe groepen zieken werden geëvacueerd naar Engelse kusthospitalen. Merkwaardigerwijze werd het Franse kamp bij Westkapelle - waarover eerder is gesproken - nooit door de Engelsen benut. Dat de *Royals*, ingekwartierd in de in de duinen gelegen kerk van Westkapelle, zo gezond bleven viel wel op, maar het bleef bij het vaststellen van een feit.

Middelburgs burgermeester Schorer maakt in zijn dagboek, soms dagelijks, melding van de ziekte-epidemie die de Engelse troepen sloopte.

Zondag 3 (september)

"(...) Er was onder de troupes veel ziekte, veele stierven. Men schreef het toe én aan de levenswijze én de mantier van cureeren, geheel alieen van de gewoonte van dit land, daar braaken, purgeeren en laaien meestal aan de order was

Maandag 4 (september)

"(...) Verbaasd veel embarras over de berging der zieken (...) zo maar het getal der zieken nog niet erger word"(...)

Dingsdag 5 (september)

"(...) Van de Schelde kwamen ook al veel schepen afzakken, Andre vertrokken, ook al met zieken, na Engeland. De zieken gaven veel embarras.

Dingsdag 12 (september)

"(...) Het aantal zieken was enorm. Het bedroeg eergistren elfduizend.

Woensdag 25 (september)

"Heden was het den 50 jarigen jaardag van de koning van Engeland. De Engelsche vlag wierd al vroeg op den Abdijtooren geplant. Ten 11 uren was er in de Nieuwe Kerk een godsdienstige plechtigheid, bestaande in een kort sermoen en God save the King, voor en na op 't orgel (...) en ook speelde het carillon bij de uren, dat in Zang niet gebeurd was, op verzoek der Engelsche "zieken."

Terzijde van deze menselijke ellende stond onaangedaan de Engelse *Board of Health*. De drie hoogstgeplaatste militaire medische ambtenaren maakten er deel van uit en fungeerden als verbindingspersonen tussen de opperbevelhebber in het Verenigd Koninkrijk, *Dundas*, en de medische dienst te velde. Medische ambtenaren ... in de slechtst mogelijke betekenis. Niets werd door hen gedaan zonder officiële kennisgeving, geen haast werd betracht als dit niet expressis verbis en dan alleen officieel werd bevolen. Officieel wisten deze gevoelloze heerschappen pas na de landing het doel van de expeditie, dus officieel stelden zij het tijdstip van het uitbreken van de malaria niet eerder dan 10 september. Terwijl half Engeland zowel het een als het ander al weken

tevooren wist! En hoe kronkelde zich dit officiële drietal niet in allerlei bochten om maar ontslagen te worden van de taak zelf een bezoek aan Walcheren te brengen, zoals Dundas had bevolen.

Evenwel waren hardheid en onverschilligheid tegenover de gewonde of zieke militair beslist niet typisch Engels. Men evacueerde hier tenminste nog de zieken; in de legers op het Europese vasteland, de "*Grande Armée*" niet uitgezonderd, liet men ze vaak aan hun lot over. De *Krim-oorlog*, *Magenta* en *Solferino* zouden op nog grotere schaal een herhaling van oude en overbekende verschrikkingen moeten brengen aler men zich eindelijk bewust werd van het lijden dier slachtoffers van wapengeweld, gemis aan hygiëne, onkunde en onverschilligheid.

We stellen vast dat de Fransen en Hollanders meer van het verleden hadden geleerd. Maar dat was dan ook recenter, n.l. de periode van het beleg van *Sluis* in 1794. Zevenduizend Fransen moesten toen met malaria naar de hospitalen, terwijl er 120 doden en gewonden bij gevechtshandelingen waren te betreuren; d.w.z. zestig tegen één! Resultaten van die ervaringen vormden het kamp bij Westkapelle en het zo min mogelijk legeren van Franse troepen in de malariagebieden.

Reddende engelen waren geen Engelsen

In ditzelfde jaar 1809 verschenen onafhankelijk van elkaar twee series voorschriften ter bestrijding van de malaria. De ene serie was van professor *Brugmans*, hoofd van de medische militaire dienst van het koninkrijk Holland, de andere van de civiele medische commissie van de stad *Goes*. Bij *Brugmans* ontbraken natuurlijk niet de extra-rantsoenen vlees en sterke drank, maar van meer nut waren de verboden om ongekookt water te drinken en om vochtige kleren te dragen. Zeer belangrijk waren het verbod tot legering in de buurt van modderige grond en het gebod van uitroken van ruimten waar tevoren zieke Engelsen hadden gelegen.

De civiele commissie van *Goes* drong aan op drainage van alle stilstaande wateren, het drooghouden der huizen en het uitroken van dagverblijven en hospitaalzalen met wit-nitrat "*om de ziektewekkende kiemen van de lichamen te jagen*". Deze desinfectie doodt inderdaad de malariamug.

We dienen echter te bedenken, dat vooral het korte verblijf der Franse en Hollandse troepen in Zeeland en het aflopen van het koortsseizoen tegen eind *september* het aantal zieken onder de bondgenoten zo laag hielden.

In de periode 1830-1840 hadden de vele Nederlandse en Belgische militairen langs de Schelde en in Zeeuws-Vlaanderen opnieuw van de malaria te lijden. De helft der Nederlanders was in *augustus 1831* uitgeschakeld en de Belgen moesten zich zelfs terugtrekken. De laatsten hadden in 1836 een apart bewakingsbataljon voor de Scheldeforten ingesteld met militairen die uitsluitend uit de koortsgebieden kwamen, wier families in lange eeuwen een grote resistentie tegen de malaria hadden verkregen.

Sinds ± 1875 verdween de malaria in Zeeland snel, zowel door de drainage van moerassen en stilstaand water als door de medische ontdekkingen. In 1891 stierf geen enkele aldaar ingelegerde soldaat meer. Maar het klimaat en de vochtigheid bleven als voorheen

Climax van de Engelse expeditie

Laat ons de blik weer op *Bath* richten. *Strachan* had begin *augustus* *Chatham* aangeraden de cavalerie en de kanonnen over het *Sloe* naar Zuid-Beveland te brengen. *Chatham* verwierp dit advies met het oog op de afstanden en de slechte wegen. *Strachan* stemde daarop toe in het vervoer over water. Op 37 *augustus* werd begonnen met de inscheping van artillerie, paarden en de divisies *Grosvenor* en *Graham* in *Vlissingen*. De diepliggende transportschepen moesten vervolgens tegen de wind in naar *Bath* opgesleept worden, hetgeen uiterst langzaam en moeizaam geschiedde bij gebrek aan loodsen. De divisies *Rosslyn* en *Huntley* werden op 9 *augustus* in het noorden van Zuid-Beveland ontscheept; op 17 *augustus* volgde via *Walcheren* de brigade *Alten*.

Lichte Engelse zeestrijdkrachten - tien brikken en veertig kanonneerboten - zeilden op 11 *augustus* via het *Veerse Gat* de *Westerschelde* op en ankerden die avond bij *Bath*. Dezelfde dag arriveerden daar via de *Oosterschelde* ook een dertigtal platboomde vaartuigen, elk van een scheepskanon voorzien. Met deze nieuwe artilleriemacht als dekking zou een Engelse aanval ook nu nog grote verwarring hebben gesticht.

De Fransen werd het bang te moede; zij haalden op 14 *augustus* hun schepen hoger de *Schelde* op. Tussen *Lillo* en *Liefkenshoek* werd een zware versperring van scheepsmasten en kettingen opgericht, waarachter *Missiessy* zijn schepen liet ankeren. Aan weerszijden van de oevers werden twee linies kanonneerboten opgesteld. Daarachter werd opnieuw een linie van dwars in de *Schelde* geplaatste schepen gevormd en pas daarna achtte de admiraal zijn lineschepen, die tot aan *Rupelmonde* waren teruggetrokken, veilig. Rond de forten werden inundaties gesteld. Het gebied tussen *Hulst* en de linkeroever van de *Schelde* werd eveneens onder water gezet.

Na de overgave van *Vlissingen* zeilden de lineschepen van *Gardner* de *Schelde* op en bereikten op 18 *augustus* *Bath*. Opnieuw was de indruk groot:

"majestueux comme des cygnes, rapides comme l'épervier Cette épaisse forêt de mâts, cette immense réunion de forteresses flottantes présentaient l'aspect le plus imposant",

zo beschreef *De Rocca* zijn indrukken.

In dezelfde periode kapituleerde *Schouwen* en *Duiveland*. Op 10 *augustus* werd *Zierikzee* bezet door de Engelsen. Deze ongehavende eilanden leverden fourrage tegen lage prijs hetgeen *Walcheren* niet meer kon. Daarnaast hadden *Hollandse* troepen *Tolen* bezet en dezen zouden wellicht gevaarlijk kunnen worden.

Op 21 *augustus*, na twee dagen uitstel, verliet *Chatham* *Middelburg*. Dezelfde dag werd zijn hoofdkwartier naar *Goes* verplaatst. De dag daarop confereerde de opperbevelhebber met *Hope* en twee dagen later omstreeks twaalf uur in de middag kwam hij in *Bath* aan. De spanning rond het fort werd spoedig even groot als drie weken tevoren. De climax van de expeditie naderde nu snel.

Ongemerkt liepen wij reeds op bepaalde gebeurtenissen vooruit. In diezelfde maand *augustus* waren de Fransen aanzienlijk sterker geworden. Gedurende de tweede week van die maand kon een slordige verdedigingslinie vóór *Antwerpen* worden gevormd. *Hollandse* bataljons bezetten *Woensdrecht* en *Ossendrecht*, de koninklijke garde *Bergen-op-Zoom*. Gedekt door lichte cavalerie sloten zich samengeraapte Franse troepen hierop aan, welke *Berendrecht* en *Zandvliet* bezet hielden. Rechts van de *Schelde* tussen *Kapelle* en *Antwerpen* werden Franse troepen achter elkaar opgesteld.

Van de linkeroever van de rivier tot aan *Cadzand* vormden haveloze, ongeüniformeerde en deels ongewapende groepen van de Garde Nationale de verdediging, welke verzameld was in *Hulst*, *Yzendijke* en *Oostburg*. *Rousseau* in *Cadzand* had tenminste nog enige bataljons linietroepen.

Misverstanden tijdens de heersende verwarring waren aan de orde van de dag. Twee Franse generaals zonder staven betwistten elkaar het kommando rechts van de Schelde. Doelloze troepenbewegingen waren het gevolg, maar deze hadden onvermoed succes, daar de Engelsen steeds meer Franse troepen op de weg zagen en daardoor de numerieke sterkte ervan veel te hoog schatten. Twee lichte veldstukjes met boerenpaarden bespannen vormden de hele veldartillerie. Oudgediende invaliden uit *Leuven* werden zelfs voor een ogenblik opgetrommeld om de vestingartillerie te bedienen. Snel elkaar volgende requisities kweekten onder de bevolking een oproerige stemming. 't Luidst echter werd gemord bij de afdelingen der Garde Nationale, die terecht hun nutteloosheid beseften en van wie honderden deserterden.

Temidden van het chaotisch gekrioel van aan- en afgevoerde troepen bleven *Missiessy*, *Rampon* en *Décaux* doorgaan met herstellingen der oude forten en het opwerpen van batterijen en versterkingen. Zij versterkten a.h.w. de beenderen van het verdedigingslichaam.

Koning Lodewijk vreesde echter ook voor Engelse aanvallen elders langs de kust. Vandaar dat telkens de marsbevelen van de uit Noord-Duitsland ontboden Hollandse divisie werden gewijzigd en deze pas begin *september*, toen het gevaar geweken was, in '*s-Hertogenbosch* arriveerde. Napoleon voorzag Lodewijks houding en hij benoemde op *15 augustus* *Bernadotte* in de plaats van zijn broer.

Na een wanordelijke afscheidsparade bij *Zandvliet* vertrok de koning met zijn garde naar Amsterdam. Bij zijn vervanging door *Bernadotte* schreef Lodewijk Napoleon aan de Franse minister van oorlog, mét de Engelse naam *Clarke*, dat hij blij was van de last af te zijn en tegelijk vroeg hij zich bitter af of "*men*" (d.w.z. broeder Napoleon en diens omgeving) zijn getroffen maatregelen wel eerlijk zou beoordelen.

Bernadotte, hoezeer ook door de keizer gewantrouwd, trad bijzonder rustig en krachtig op, prees veel en laakte weinig. De verschillende afdelingen kregen ruggegraat, wetende dat zij nu een ervaren en deskundige bevelhebber hadden. Marinegeschut werd op de opgeworpen emplacementen geplaatst en met veel inspanning werden twintig gemonteerde veldstukken naar de troepen gestuurd. Zelfs werd de vuurkracht van *Lillo* en *Liefkenshoek* verdrievoudigd.

Om deze Frans-Hollandse linie "*in statu nascendi*" vormde Napoleon vanuit *Schönbrunn* een tweede. In *Gent* werd een observatiekorps van de *Garde Nationale d'Elite* gevormd. Een tweede soortgelijk korps rukte in de derde week van *augustus* vanuit *Rijssel* naar de *Vlaamse Hoofden*, links van de Schelde. De maarschalk *Bessières* ging nieuwe troepen in *Rijssel* formeren. Ook in *Brussel* lag een dergelijk elitekorps van een zesduizend man. De maarschalk *Kellermann*, bevelhebber tussen Maas en Rijn, ging naar *Wezel*, eveneens om daar troepen te vormen. Troepenkommandanten werden vanuit Oostenrijk naar Brabant gestuurd, o.a. de generaal *Reille* die het kommando over de Franse troepen op de rechteroever van de Schelde op zich nam, waarop de Hollanders onder *Dumonceau* (een Nederlander!) zich aansloten.

Onbegrijpelijk raadsel

Eind augustus wachtten aldus een twaalfduizend geregelde Franse en Nederlandse troepen met twee dozijn kanonnen de Engelsen op, die van uur tot uur werden verwacht.

Op 22 *augustus* waarschuwde *Bernadotte* voor een komende aanval. Tussen de forten en Engelse brikken werden telkens schoten gewisseld, terwijl sloepen langs de kust voeren met Engelse infanteristen, die vuurden en uitdagend schreeuwden.

In de avond van 26 *augustus* trokken de Engelsen hun transportschepen samen tegenover *Ossendrecht*; de rest van het leger lag in slagorde achter Bath. Vijftienduizend infanteristen en tweeduizend ruiters, verdeeld over de divisies *Hope*, *Huntley*, *Grosvenor* en *Rosslyn* lagen klaar voor de aanval. Deze zou kennelijk nog diezelfde nacht beginnen.....

Maar ongestoord verliep die nacht. Tot hun stomme verbazing zagen de Fransen de volgende dag het aantal Engelse schepen verminderen. Misschien lag een aanval op *Willemstad* of *Hellevoetsluis* in de bedoeling, maar géén bombardement op *Antwerpen*, hetgeen ongelofelijk leek. Ondertussen verdween echter het ene schip na het andere. Op 30 *augustus* werden nog slechts zestig zeilen geteld, op 4 *september* in de morgen was er niet één meer!

Vanwaar die onbegrijpelijke "*show-off*" der Engelsen, die doet denken aan de Engelse parade voor *Orléans*, op 8 *mei* 1429, welke op de voet door een terugtocht werd gevolgd? Ergernis was er anders genoeg! De kapitein-ter-zee *Boys* toonde dit in een brief van *eind augustus*, ter hoogte van Bath geschreven.

"*Chatham*", zo schreef hij, "*has been feeding at Middleburgh and the day before yesterday only come to Bathz, to do what? to determine to go back again, and this after above two hundred sail of transports had come up the river, a most critical navigation*". De soldaten van de Engelse landmacht echter bij het vernemen van de terugtocht "*sprongen van blijdschap toen zij bevel tot den terugmarsch bekwamen, even of zij niet verwacht hadden, van deze, voor hen niet zeer roemrijke, onderneming heelshuid afte komen*", deelt een Zeeuws ooggetuige mee.

Achteraf bleek dat *Hope* in zijn onderhoud met *Chatham* elke aanval had afgeraden. Ditzelfde resultaat hadden conferenties met de luitenants-generaal op 25 en 26 *augustus* gehad. *Strachan* had er niet aan deelgenomen, hij voelde zich terecht gegriefd. Telkens immers had hij zich naar *Chatham* gevoegd en dit was het uiteindelijke resultaat!

Chatham wees in een brief aan de regering op de sterkte der Fransen en de grote aantallen zieken in het eigen leger, waardoor een verdere aanval onmogelijk werd. Later, in een rapport aan de koning, maakte hij aanmerkingen over de traagheid van de vloot en de slechte samenwerking daarmee. Na onderzoek van een en ander komen wij tot een al eerder gedane vaststelling, n.l. dat er twaalfduizend Fransen en Hollanders gevechtsklaar waren met twee dozijn kanonnen. De rest der Franse troepen, ongeveer 13000 man Garde Nationale was militair van weinig waarde. De Engelsen schatten echter de kwantiteit van hun vijanden veel te hoog, n.l. 35000 man, maar ook hun kwaliteiten. Onrustbarende berichten - Engelse etappegeruchten bleek later - meldden de aanwezigheid van *Bernadotte* in *Cadzand* met twintigduizend man en van *Dumonceau* met evenveel manschappen in *Brussel*. *Kellerman* zou al oprukken naar Zeeland evenals het garnizoen van Parijs. *Eind augustus* waren er al vierduizend zieken onder de Engelsen, van wie de helft op Zuid-Beveland. Zesduizend Engelsen, n.l. de divisies *Graham* en *Paget* - van wie een derde deel dus al ziek was - lagen in Walcheren en achtduizend man dienden om de lange verbindinglijnen te dekken.

Burgemeester *Schorer* van Middelburg schreef op *Zondag 27 Augustus 1809* in zijn dagboek:

"Men verhaalde (...) dat Dumonceau en Le Febre aan de kanten van Antwerpen een armee commandeerden van 40.000 man. Het een en andre was niet dan vertelling. (...) Onder de Engelschen vielen veelen ziek, hetgeen veelal aan het vogtig saizoen wierd toegeschreven."

De traagheid van de vloot had Chatham zèlf grotendeels bepaald door niet naar Strachan te luisteren. Dat de samenwerking slecht was is een feit. Strachan had van meet af aan getwijfeld aan de expeditie en in de vloot was de opzet aanwezig om zoveel mogelijk schepen te sparen. Niettemin had Strachan voor Vlissingen een doorbraak geforceerd op eigen initiatief en de moeizame tocht naar Bath aanvaard zonder loodsen of boeien. Zou Chatham zelf nog vertrouwen in de goede afloop gehad hebben? Was de hele vertoning bij Bath soms bedoeld om zijn goede wil te tonen, of de onmogelijkheid van een voortgezette aanval te bewijzen? Had Chatham als jongere broeder van *Pitt Jr.* niet kans om kabinetsformateur te worden, nu de Engelse regering begon te wankelen? Via de couranten had de publieke opinie zich reeds op de expeditie geworpen. Volgens die opinie was Chatham langzaam; maar zeer omzichtig waar het mensenlevens betrof. Wijs en voorzichtig van oordeel was hij ook al; Chatham had zich die roep verworven door een fijngecultiveerde zwijgzaamheid, die letterlijk en figuurlijk echter nietszeggend was. Moest hij al die eigenschappen niet metterdaad bewijzen? Men zou zich dit met een aantal toenmalige Engelse parlementsleden zeker kunnen afvragen:

Ondanks de versperringen, de vuurkracht van de nieuwe Franse batterijen en de toegenomen numerieke kracht der vijandelijke troepen hadden de aanwezige Engelse strijdkrachten meer kunnen doen dan een indrukwekkende en schitterende show ten beste te geven. Een stoutmoedig gebruik van de machtige Engelse scheepsartillerie en overvallen op bepaalde punten zouden als demonstratie van kracht meer uitwerking hebben gehad en ongetwijfeld de onderhandelingen tussen Frankrijk en Oostenrijk hebben beïnvloed.

Het bittere einde

Chatham was de *29e augustus* weer in *Goes* en op *4 september* werd het hoofdkwartier opnieuw in *Middelburg* gevestigd.

De burgervader van Middelburg dacht er het zijne van. Hij tekent op *zaterdag 2 september* in zijn dagboek aan:

"(...) In den avond kwam ook lord Chatham terug. Men hoorde veel spreken van misnoegen der officieren over de expeditie. Indedaad: om met 15.000 man, en meer misschien, van Middelburg na Bath te gaan en dan terug te komen zonder iets, zooveel men weet, gedaan te hebben, dit moest natuurlijk nadenken geven.

Men sprak zelfs van een geheele evacuatie van alles, van sterken aanmarsch van Fransche troupes, zelfs van door hun met vrucht gedane attaques, even als of zij weer binnen korten hier wezen zouden. Ik sloeg voor mijzelf geen geloof aan en hield het nog daarvoor, dat de Engelschen Walchren met alle magt zouden zoeken te houden en Zuid-Beveland, hoewel niet met groote magt, nogthans zouden bezet houden. De tijd zal 't leeren."

De transport- en oorlogsschepen waren inmiddels naar Walcheren teruggekeerd; het transport verliep treurig voor de opeengepakte soldaten waarbij gezonden en zieken, hier en daar zelfs vrouwen en kinderen, door elkaar lagen tijdens een hoge deining en een broeiende hitte. Een achterhoede bleef Bath bezetten, gedekt door enige fregatten. Deze scheepde zich in de

morgen van 4 september eveneens in. De fregatten zeilden vlak langs de kust, terwijl ze onderweg kleine detachementen, die de evacuatie gedekt hadden, oppikten. Drie dagen later trokken de Engelsen ook hun garnizoenen uit *Zierikzee* en *Brouwershaven* terug. Uit Zuid-Beveland werden alle veroverde vuurmonden meegenomen. De affuiten, die een maand tevoren van zo'n belang hadden kunnen zijn, werden verbrand. De meeste schepen gingen naar de *Downs* terug terwijl een deel werd gebruikt voor de evacuatie van zieken, wier aantal op 4 september al tot achtduizend man was gestegen.

Chatham gaf op 11 september het kommando over aan *Eyre Coote* en keerde vijf dagen later naar Engeland terug. Voor zijn privé-zaken wel te verstaan, nadat hij bij de behandeling der openbare zaken schipbreuk had geleden.

Zeven brigaden bleven op Walcheren achter, tesamen achttien regimenten infanterie, twee bataljons Duitsers, genietroepen en een aantal artilleriecompagnieën. In totaal waren het ruim vijftienduizend man, van wie een derde deel begin september ziek was.

In het koninkrijk Holland verwachtte men al wekenlang de Engelsen op een ander deel van de kust. Engelse overvallen bij *Delfzijl* en in *Oost-Friesland* omstreeks half augustus veroorzaakten heel wat deining. "*Le roi de Hollande pensera à couvrir Amsterdam*", schreef Napoleon op 12 augustus reeds aan zijn aartskanselier. De koning had bij zijn vertrek uit Brabant een deel van zijn garde meegenomen en geplaatst in Amsterdam en Den Helder en de marsbevelen der Hollandse divisie uit Duitsland - wij meldden dit reeds - voortdurend gewijzigd. Groepen douaniers werden naar *Dordrecht* gestuurd waarvan de toegangswateren met batterijen werden beschermd. Ten zuiden van Amsterdam werden verdedigingswerken aangelegd.

De onderdanen van koning Lodewijk stonden echter onverschillig tegenover de invasie. Als men maar niet tussen de wielen raakte en het aards bezit behield, vond men het wel goed. Een hoogdravende oproep van Lodewijk tot vrijwillige dienstneming had een zeer pover resultaat gehad. In Zeeland werd van de nood een deugd gemaakt door de Engelsen, die in het algemeen correct waren en contant betaalden, fikse prijzen te vragen. Zeeland was voor de Engelsen een collectie eilanden van goedkoopte, dus betaalden zij grif. Bovendien werden door Engelse exporteurs begeerlijke smokkelwaren aangevoerd waar de Zeeuwse en Hollandse tussenhandel wel raad mee wist. Overigens stelde de schrijver van de "*Letters from Flushing*" vast, na twee weken verblijf in Walcheren, dat de Zeeuwen zijn landgenoten beschouwden "... *as necessary evils and to bear with us as they do with their bad weather ...*".

Wedloop tussen Fransen en Hollanders

Vroeg in de middag van 4 september hadden Franse kanonnières in roeiboten op verkenning het fort Bath verlaten bevonden. Op dat ogenblik lag de 3e Hollandse divisie onder de Franse generaal *Bruno* bij *Ossendrecht*. De brigadegeneraal *Cort-Heyligers* wist van vissers dat bij eb het *Kreekerak*, tussen Zuid-Beveland en Brabant gelegen, doorwaad kon worden, iets wat de Engelsen - naar we zagen - begin augustus ook al wisten. In de nacht van 3 op 4 september had een visser, die de oversteek gemaakt had, *Cort-Heyligers* uitvoerig daarover ingelicht. Maarschalk *Dumonceau* wilde die wetenschap gebruiken om de Fransen vóór te zijn, wier plannen t.a.v. het koninkrijk Holland niet vertrouwd werden.

Na die Franse verkenning was snelheid dus geboden. Een uur later reeds trokken karabiniers van het 2e regiment Hollandse jagers, voorafgegaan door enige gidsen, waarbij de generaal

Cort-Heyligers, de slikken op. Dumonceau en zijn staf sloegen het schouwspel vanaf de dijk gade. Langzaam vorderde men, plassend door modder en water. De tocht was bij teruglopende eb aanvaard en reeds was het trekken van de vloed merkbaar.

Nog gevaarlijker werd het toen een reeds land boven het water hangend onweer losbarstte en dichte regengordijnen het zicht op Bath verduisterden. Men vormde daarop een lange linie waarbij elke man naar doorwaadbare plekken moest zoeken. Bij het oversteken van het eigenlijke Kreekerak moesten de geweren en patroontassen boven het hoofd worden gehouden, terwijl de grotere soldaten de kleinere hielpen het hoofd boven water te houden. En groot van stuk waren de jagers van anderhalve eeuw geleden nie! Ook Cort-Heyligers werd op die wijze over de vaargeul gezeuld.

Weer op de slikken aangeland zag men de dijk van Zuid-Beveland voor zich, waarna spoedig het fort werd bezet. Omstreeks zeven uur in de avond zagen de vele toeschouwers op de Brabantse wal de Hollandse vlag boven het fort omhooggaan (4 september).

Onweer en opkomende vloed hadden de tocht riskant gemaakt. Niet alleen de drang om de Fransen vóór te zijn, maar ook om de smet van de generaal *Bruce* uit te wissen, die op 2 augustus tevoren - zoals vermeld - het fort had verlaten, zetten tot snelheid aan. De indruk van het geslaagde waagstuk was groot; De Nederlandse dichter *Bilderdi, jk* wijdde er naar de trant des tijds een hoogdravend gedicht aan, waarin temidden van bliksem en donder de Zeeleeuw verrijst en Holland zijn oorlogspalmen voor Lodewijks troon legt. De koning had dit ook wel nodig, daar Napoleon een zenuwenoorlog tegen hem was begonnen. Op de karabinierskompagnie daalde een regen van eretekenen, bevorderingen en dubbele soldijen neer.

Het initiatief was door de Fransen en Hollanders overgenomen. De volgende morgen, op 5 september dus, trokken de karabiniers op wagens via *Wemeldinge* naar *Goes*, dat die avond door enige kompagnieën onder Dumonceau werd bezet. De volgende dag werd de divisie Bruno naar Zuid-Beveland overgezet per schip, terwijl Cort-Heyligers met voltigeurs van het 3e regiment Hollandse jagers verkenningen in zuidelijke en westelijke richting uitvoerde. Daarbij werd een klein Engels detachement in *Ellewoutsdijk* verrast en vervolgd tot aan *Borssele* waarbij gevangenen werden gemaakt. Men ontdekte dat de Engelse schepen zich op *Vlissingen* hadden teruggetrokken 5) en de Walcherse dijk langs het *Sloe* versterkt was met batterijen.

Omstreeks vierduizend man Hollandse troepen bezetten Zuid-Beveland. Eind september stroomden over een pontonbrug over het Kreekerak zestienduizend Fransen het eiland binnen waaronder een aantal artilleriekompagnieën, behorend tot het rechts van de Schelde gelegen Franse legerkorps.

De divisie Bruno bezette daarop Noord-Beveland. Op 9 september trokken Hollandse grenadiers *Zierikzee* binnen, nadat Schouwen en Duiveland door de Engelsen waren opgegeven.

Wijzigingen in het kommando hadden zich bij vriend en vijand voorgedaan. *Eyre Coote* had de 11e september het bevelhebberschap van *Chatham* in Walcheren overgenomen, *Bernadotte* was op 24 september door *Bessières* vervangen, terwijl *Dumonceau*, door koning Lodewijk naar *Amsterdam* geroepen, tijdelijk het bevel over de Hollandse troepen aan de generaal *Van Helden* had overgedragen.

Walcheren: sterfbed van een Engels leger

Men heeft de Engelse regering verweten dat zij Walcheren nog bijna vier maanden bezet liet houden nadat de expeditie feitelijk was mislukt. Dat kostte nogmaals honderden slachtoffers van de malaria en duizenden zieken; "*the dying army*" werd de bezetting van Walcheren genoemd. Buitendien werden de troepen blootgesteld aan een Frans-Hollandse aanval.

Admiraal *Strachan* echter wees op het militaire en economische belang van het bezit van Walcheren. Ook de vredesonderhandelingen tussen Frankrijk en Oostenrijk konden zodoende beïnvloed worden. De Engelse terugtocht naar Walcheren was voor Oostenrijk een teleurstelling geweest, maar Walcheren betekende niettemin een steun in de rug. Napoleon had getracht door middel van een verlenging van de wapenstilstand een bliksembezoek aan Zeeland te brengen, maar *Metternich* had dit weten te beletten. Op de Middelburgse kaden werden weer allerhande zeldzaam geworden waren gelost; offertes uit *Londen* werden gedaan, concessies gevraagd voor de vestiging van entrepôts. De ontluikende handel werd niet door de om Walcheren liggende troepen belemmerd - er viel immers veel te verdienen door activiteit en passiviteit.

Vijftienduizend Engelsen dus, van wie een derde deel ziek, bleven op Walcheren achter. Dat was begin *september*. Enige dagen later waren er al achtduizend soldaten ziek en eind *september* tienduizend. Vijf regimenten waren toen ongeschikt om dienst te doen. *Coote* verzocht telkens dringender om hulp in allerlei vormen; verplegers, officieren van gezondheid - de helft van hen lag in Walcheren met malaria -, portwijn en "*bark*". Wij bespraken een en ander reeds elders in verband met de malaria.

Eind *september* kwam er gelukkig een twintigtal chirurgijns en hulpchirurgijns uit Engeland aan. Veertig extra schepen werden voor ziekentransport ingericht en enkele linieschepen werden in hospitaalschepen veranderd.

Tot 6 *oktober* werden er vierduizend zieken geëvacueerd. Het aantal zieken nam toen echter al sterk af. *Coote* verzocht om i.v.m. het koortsseizoen pas eind *oktober* nieuwe versterkingen te sturen, hoewel hij zich steeds meer ongerust maakte over de gevaarlijke positie van zijn troepen en over de alarmkreten van de Engelse pers waardoor de Fransen ingelicht konden worden over de zwakte van de bezetting van Walcheren. Nog maar vierduizend man waren gevechtsklaar; de voor de Sloe-batterijen opgestelde piketten moesten van tachtig tot vijftig man worden teruggebracht. Daarnaast ontbrak het ook aan warme kleren en keukens. Een Frans-Hollandse aanval zou tijdelijk succes kunnen boeken. Onder deze sombere omstandigheden gaf *Coote* op 24 *oktober* het bevel over aan de luitenant-generaal *Don*.

Mr. Schorer doet in zijn dagboek op *dinsdag 24 oktober* een boekje open over beide heren:

"(...) De generaal Down (Don) kwam heden om Sir Eyre Coote te vervangen. Hij logeert bij mij met zijn vrouw, een meid, 2 knechts en 2 paarden. Als men op 't uiterlijke kan afgaan, zijn zij goede menschen en extra beleefd, met weinig omslag. Althans het stak magtig af bij mijn vorig gezelschap, dat bovenmate stug en omslagtig was."

De gekrenkte keizer

Elders hebben wij reeds het oproepen van de *Garde Nationale* door *Fouché* vermeld, hetgeen door Napoleon aanvankelijk werd aangemoedigd om met deze "*réveil national*" indruk te maken. De opschudding in Frankrijk werd echter hoe langer hoe groter, vooral toen *Fouché* ook in het zuiden oproepen deed.

"Cette angoisse générale qui pèse sur toute la France", schreef *De Balzac*. De gevechtswaarde van deze weinig enthousiaste horden was nihil en zij vormden een bron van onrust en ontevredenheid, hoewel Fouché zelf vond dat ze *"tous équipés et pleins d'ardeur"* waren. Napoleon retireerde al heel vlug toen hij bemerkte dat in de kaders van deze Garde Nationale vele tegenstanders waren, vooral in die van Parijs. Eveneens was dat het geval in het leger rond Antwerpen, dat al spoedig als *"armée du Nord"* werd betiteld.

Napoleon werd opnieuw woedend op *Bernadotte*. Na *Wagram* had deze het al voor een deel verbruid door tactische fouten in het veld en in zijn aan de *Saksen* gerichte dagorder. De maarschalk bleef desondanks vanuit Antwerpen gevaarlijke betrekkingen onderhouden met bepaalde kringen in Parijs. Na het terugtrekken der Engelsen van Antwerpen lanceerde *Bernadotte* opnieuw een ongelukkige dagorder, waarin hij niet alleen zijn numerieke zwakte - naar waarheid overigens: - vermeldde, maar ook lof toezwaaide aan de Garde Nationale. Op *11 september* schreef de keizer aan *Clarke* dat *Bernadotte* ontslagen werd op grond van die dagorder:

"C'est la première fois qu'on voit un général trahir le secret de sa position par un excès de vanité: qu'il a doué en même temps des éloges à mes gardes nationales qui savent bien elles-mêmes qu'elles n'ont eu occasion de rien faire."

Dit ontslag werd *Bernadotte* op *24 september* door zijn opvolger *Bessières* aangezegd.

Maar ook broeder *Lodewijk* diende als koning van Holland te verdwijnen. Het niet nakomen van 's keizers wensen inzake tiërcering van de rente der staatsschulden, inzake conscriptie en toepassing van het Continentale Stelsel waren de oorzaak. De aanleiding vormden de weinig geslaagde leiding van *Lodewijk* in het begin van de expeditie en het gedrag van de generaal *Bruce*. Napoleons woede was als vanouds een mengsel van geveinsdheid, koele berekening en machtswellust; zijn ware gevoelens voor zijn broeder traden niet meer te voorschijn. In dat verband kon het leger rond Antwerpen eventueel gebruikt worden om de Hollandse kusten te bezetten.

Op *9 augustus* schreef de keizer hierover met sinistere ondertoon aan zijn minister van oorlog:

"Il est nécessaire pour les négociations entamées ici, pour l'exemple de l'avenir et pour mes vues ultérieures d'avoir une armée dans le Nord. Il est trop heureux que les Anglais nous donnent le prétexte de la former ..."

Coote's vrees voor een Franse aanval was geen hersenschim, *Don's* berichten waren zo mogelijk nog somberder. Vierduizend zieken wachtten nog op transport. Van de 4500 voor de dienst geschikte soldaten kon nog geen derde deel vijf mijl in ijlmars afleggen of nachtpatrouille lopen. Van het noorden tot het zuid-westen lag *Walcheren* open voor aanvallen. De vestingsteden dienden kazematten en bomvrije schuilplaatsen te hebben. *Don* vroeg om een dozijn artilleriebrigaden, om duizend kanonnières voor het kust- en vestinggeschut, om zeven eskadrons cavalerie en 21000 infanteristen.

Op *15 oktober* was de vrede met Oostenrijk getekend en enige dagen eerder had Napoleon reeds bevel gegeven tot een aanval op *Walcheren*. De keizer zelf had deze lang tegengehouden, hoewel koning *Lodewijk* en *Fouché* al medio augustus daarmee wilden beginnen.

"Point d'offensive, point d'attaque, point d'audace ... point d'opérations prématurées, qui ne peuvent réussir avec de mauvaises troupes ...",

schreef Napoleon midden *augustus* nog.

Maar de militaire situatie was twee maanden later - wij zagen het reeds - aanzienlijk verbeterd voor de Fransen.

De 27e oktober was de keizer in *Fontainebleau* teruggekeerd. Hij wilde dat de aanval op Walcheren op 3 november zou beginnen met een landing van vierduizend man tussen *Arnemuiden* en *Veere*, gedekt door kanonneerboten en batterijen. Zuid-Beveland was toen verbonden door een pontonbrug met Brabant.

Het werd de Engelsen bang te moede. Vanaf de torens van *Middelburg* en *Veere* sloegen zij het opwerpen van nieuwe Franse batterijstellingen langs het Sloe gade en het samentrekken van sloepen. In Antwerpen arriveerden twee bataljons grenadiers van de Oude Garde en in de nacht van 1 op 2 november onderschepten Engelse fregatten enige Franse schepen bij *Hoedekenskerke*, die achttien zware en middelzware stukken compleet met emplacementen en karren vervoerden.

De maarschalk *Bessières* had vóór de aanval een krijgsraad bijeengeroepen. Deze maakte echter bezwaren, wilde tijd hebben. Daarop schreef de maarschalk aan Napoleon dat hij niet voor de derde of vierde week van november klaar zou zijn, waarop Napoleon de aanval aflastte. De aandacht van de keizer was toen geheel in beslag genomen door *Spanje*, zijn *echtscheiding* en zijn a.s. *bruidswerving*.

Een aanval op Walcheren zou - wij herhalen het - ongetwijfeld een tijdelijk succes hebben gehad. Maar gezien de aanwezigheid van sterke Engelse zeestrijdkrachten rond Walcheren en van vijfduizend man langs de oostkust van Engeland is het de vraag of de Engelsen daarin zouden hebben berust en of eventuele zware Franse verliezen opwogen tegen zo'n tijdelijk succes. *Bessières* nam het wijze besluit rustig op de Engelse evacuatie te wachten.

Kerstmis 1809: Walcheren ontruimd

Deze kwam spoedig. Zodra het nieuws van de vrede tussen *Oostenrijk* en *Frankrijk* in *Londen* bekend was, werd het bevel tot evacuatie van Walcheren aan *Don* gegeven (4 november 1809). De kans bleef echter bestaan, dat de Fransen die evacuatie zouden verstoren. De bastions van *Vlissingen* werden daarom gerepareerd en in *Sussex* werden - volgens *Castlereagh* - 18000 man verzameld, klaar om dadelijk ingescheept te worden. Half november gaf *Don* het langverbeide signaal tot evacuatie en tot vernieling van de belangrijkste havenwerken en fortificaties. De eigen en de veroverde vuurmonden, in de vestingsteden verspreid, werden tot vervoer gereedgemaakt.

Het inmiddels op Walcheren ingestelde Engelse militaire bestuur liet honderden boeren als dwangarbeiders versterkingen aan het Sloe tussen *Veere* en *Arnemuiden* opwerpen.

De burgemeester van *Middelburg*, die tevoren negatief had gereageerd op een verzoek van generaal *Sontag* "om als landdrost te fungeren, nadien er in 't geheel geene administratie over 't eiland exsteerde", raakt in paniek wanneer hij op de ongeluksdag van maandag 13 november zijn dagboek bijhoudt:

"Maandag 13 (november)

Heden wierd een proclamatie geaffigeerd, getekend door generaal en chef Don, waarbij voor een militaire regering, om te vervangen landdrost en assessoren, wierden aangestelt: de brigade-generaal Sontag en de majors Williams en Lees.

Wat zal het nu zijn ! Ongelukkig land ! En waarom immers in dit opzigt? (...) Enfin, de kogel is door de kerk. Dieu nous soit propice!! (...)"

Op zondagmorgen 26 november kwamen ruim vierhonderd vuurmonden met toebehoren Vlissingen binnengerateld om getransporteerd te worden. De volgende dag begonnen de *Royal Engineers* met systematische verwoestingen in Veere en Vlissingen. Het dok, de werf en de vloedsluizen in Vlissingen werden met springstof verwoest; arsenalen en magazijnen aldaar en in Veere in brand gestoken. Wijselijk werden fort Rammekens, de havens en de verdedigingswerken aan de landzijde van Veere en Vlissingen gespaard.

Twee Engelse vloten, tesamen wel honderdzeventig schepen sterk, met aan boord enige artilleriecompagnieën, water en levensmiddelen verschenen voor Walcheren. Daarop trokken de bezettingstroepen zich terug naar de plaatsen van inscheeping, waarvoor de transportvloten in vieren werden gesplitst. Deze ankerden resp. tegenover Vlissingen, aan de kust ten westen van de stad, tussen Vlissingen en fort Rammekens en bij Veere.

Tijdens felle storm en stromende regen werd op 9 december overal tegelijk met de inscheeping van gezonde en zieke militairen begonnen, terwijl de explosies in de haven van Vlissingen een sombere afscheidsmuziek vormden. Iedere weerbare soldaat werd echter zodanig uitgerust dat hij bij een eventuele Franse aanval onmiddellijk weer ontscheept kon worden.

Na een week waren alle troepen aan boord, ook de mineurs, artilleristen en militaire werklieden. In *Vlissingen*, *Veere* en *Arnemuiden* bleven kleine wachtposten achter die op 23 en 24 december op hun beurt ingescheept werden op enkele voor Vlissingen en Veere liggende lichte oorlogsschepen bij een lichte bries uit het zuiden. In de morgen van de 1e Kerstdag voer het laatste schip van de rede van Veere weg. Admiraal *Strachan* had tot het einde de inscheeping geleid. Voordat het jaar 1809 ten einde was waren de troepen weer op Engelse bodem.

Heimelijk contact tussen Engelsen en Hollanders

Reeds in september 1809 maakte burgemeester Schorer in zijn dagboek gewag van heimelijke contacten tussen Engelsen en Hollanders: "Woensdag 6 (september)

"Men verhaalde, dat er in Goes, en wel in Bath, reeds "Hollandsche bezetting lag van 90 man. De geheele evacuatie der Engelschen was vrij zeker. Wat moest men hiervan denken? Indien het waar was, hetgeen mij over eenige dagen verhaald wierd, dat er eene correspondentie was tusschen het Engelsche hoofdkwartier en den gouverneur van Bergen op Zoom, dan besluit ik er uit, dat de Engelschen, het eiland Zuid-Beveland niet kunnende of willende houden en praefereerende, dat het liever door Hollanders dan door Fransche bezet worde, van hunne retraite zullen hebben kennis gegeven. De tijd zal het leeren."

In december hadden de Hollandse troepen onder *Bruno* op Noord-Beveland ook verstandhouding met inwoners van Veere, die door rooksignalen uit hun schoorstenen telkens kennis gaven van de bewegingen der Engelsen. Met toestemming overigens van maarschalk *Bessières* gaf *Dumonceau* - inmiddels teruggekeerd - op 4 december aanwijzingen aan de generaal *Cort Heyligers* om Veere te bezetten zodra de Engelsen waren verdwenen.

De gedachte overheerste ook hier om de Fransen vóór te zijn met de bezetting van Walcheren. Koning Lodewijk was eind november bij de keizer ontboden en men kon wel vermoeden dat dit met de troonafstand van de koning van Holland zou eindigen. Met argusogen werd het Franse Noorderleger vanuit Amsterdam gadeslagen, waar in het diepste geheim verdedigingsmaatregelen werden getroffen, zogenaamd wegens Engelse bedreiging. Napoleon

wist echter door zijn gewiekste gezant in Holland al te veel en liet Lodewijk in Parijs des te machtelozer spartelen.

Op 25 december, 's morgens om 8 uur, verdween het laatste Engelse schip uit Veere. Onmiddellijk daarop trok de generaal Cort Heyligers met een aantal karabiniers van de gardejagers de bij eb drooggevallen slikken op, waarbij twee buitgemaakte sloepen werden meegesleept. Na een half uur zwoegen kon men over open vaarwater naar de stad roeien. Op de slikken voor Veere begroetten enkele autoriteiten de generaal. De waarschuwing, drie dagen tevoren door de overste *Pack* gegeven om niet te vlug met seinen en met het transport van troepen te zijn, was ter harte genomen. Beide partijen wilden kennelijk elk bloedvergieten in deze laatste ogenblikken vermijden. Had men daartoe dus de Kerstdagen uitgezocht?

In het archief der Gemeente Veere bevinden zich de notulen van de bewogen raadsvergaderingen tijdens de donkere en bange dagen vóór en op Kerstmis zelf.

Wij resumeren de notulen van 23 december:

President door Lt. Kolonel Pack geïnformeerd dat Engelsen op punt stonden stad te verlaten. Pack raadde aan niet al te vlug te werk te gaan met seinen en troepen overhalen van overzijde. Besloten zodra Engelsen Veere en Walcheren verlaten hebben, de Griffier Incabre en Albert Corbeleijn te zenden naar commanderende generaal van Noord- of Zuid-Beveland met brief aangaande het vertrek.

En de notulen van 25 december:

President deelt mede van commanderend generaal Hollandse troepen verzoek kreeg aan herbergiers en tappers te verbieden sterke drank aan militairen in garnizoen Veere te verkopen.

Rapport Griffier en Raadslid: ... dat zij hun hadden begeven naar Camperland en aldaar op het slijk gekomen zijnde, den Generaal Kort Heiligers hebben ontmoet aan welke zij te kennen gaven eene missive te hebben voor de Generaal in de Eilanden commandeerende en die overgelegd hebbende die zoude afzenden...

Na melding van de bezetting van Veere te hebben gemaakt en om versterkingen te hebben verzocht stuurde Cort Heyligers de eerste 2 compagnieën jagers naar Middelburg. Vervolgens werd een detachement jagers op wagens naar Vlissingen gestuurd. Deze stad was bij verdrag sinds 1807 Frans zodat de maire het detachement verzocht terug te gaan. Wat zouden immers de gevolgen kunnen zijn voor deze reeds zo gehavende stad?

Op 2e Kerstdag zakte een twintigtal lichte Franse oorlogsschepen de Schelde af. Een dreigend treffen met Engelse fregatten werd door de intredende eb verhinderd. De Franse schepen ankerden daarop voor Vlissingen maar desondanks stonden er die middag alweer Hollandse gardejagers voor de poort. Volgens de generaal *Pelet* hadden de inwoners van Vlissingen geweigerd de poorten voor de Hollanders te openen: "*le 26e, la marine française entra dans Flessingue dorst les habitants avaient refusé d'ouvrir les portes aux Hollandais*". Omdat ze zo blij waren dat de Fransen weer terug waren? Eerder moeten wij denken aan een herbergier die zijn vroegere klanten de deur wijst, omdat zijn nieuwe gasten dezen niet lusten en de kroeg op stelten zouden kunnen zetten.

Ondertussen waren zowel in Middelburg als in Veere telkens tweeduizend Fransen via het Sloe binnengetrokken. Naar Vlissingen, waar eerst een handvol Franse mariniers was geland, werden enige compagnieën gestuurd, later volgde een bataljon.

In Vlissingen deden zich geen incidenten voor, in Veere echter wel. Daar had *Cort Heyligers* op *1e Kerstdag* de *Hollandse vlag* laten uitsteken, welke de volgende dag na binnenkomst der Fransen door de *tricolore* werd vervangen. De Hollandse generaal liet deze dadelijk weer strijken en de zijne ervoor in de plaats stellen 6).

De maarschalk Bessières, die beslist niet als vijand der Hollanders kan worden beschouwd, was hierover echter zeer gebelgd en eiste van Dumonceau het ontslag van dien generaal:

".. vous lui donnerez l'ordre de quitter sur le champ l'armée: nous n'avons besoin de boutefeux. Les égards que j'ai eus pour la nation et l'armée hollandaise ne me permettent pas de garder le silence sur une pareille conduite de la part de cet officier ..."

Bessières begaf zich via Vlissingen en Middelburg, waar hij zonder meer z'n hoofdkwartier vestigde, op *27 december* naar Veere in gezelschap van de maarschalk Dumonceau.

De notulen van de raadsvergadering van Veere d.d. *27 december* maken hiervan gewag: *De President werd door Lt. Kesler medegedeeld dat de Hertog van Istrië (Bessières) en generaal Dumonceau naar de stad zouden komen en werd verzocht hiervoor twee koetsen in gereedheid te brengen.*

Het incident liep daardoor met een sisser af. Wat velen echter al vermoed hadden werd bewaarheid: de Fransen waren geen bondgenoten meer maar veroveraars.

Daags daarna verklaarde de kersverse Franse gouverneur van Walcheren, de generaal *Gilly*, bij dagorder het eiland ingelijfd bij Frankrijk, hoewel de keizerlijke proklamatie dienaangaande nog tot *16 maart* van het volgend jaar op zich liet wachten. Eind *december* verlieten de Hollandse troepen Walcheren.

Nakaarten in Engeland

In Engeland was de ontevredenheid over de afloop van de expeditie zeer groot. Geruchten over onenigheid tussen hoofdofficieren van land- en zeemacht, over slechte voorbereidingen en wat men in de kranten las, gevoegd bij de duizenden malariapatiënten in de hospitalen, leidden tot een parlementaire enquête in de eerste maanden van *1810*. Vermoedens over politieke intriges vóór en tijdens de expeditie werden toen in het *Lagerhuis* uitgesproken. Hedendaagse historici namen ze over. *Canning*, de *Foreign Secretary*, zou een complot tegen *Castlereagh*, de *Secretary of War*, hebben gesmeed om hem die expeditie te laten uitvoeren en bij mislukking ervan hem te laten struikelen. *Canning* was het allang niet eens met het beleid van zijn tegenstander en had diens positie tevoren al ondermijnd door lasterpraatjes rond te strooien over corrupte handelingen van *Castlereagh*. Door een sterke eigen positie in te nemen kon hij des te beter na de eventuele val van het kabinet *prime-minister* worden. *Chatham*, jongere broer van wijlen *Pitt Jr.* had - zoals wij reeds eerder meldden - ook ambities in die richting, maar dan had de expeditie juist een klinkend succes moeten zijn!

Koning *George III*, onkundig van het gekonkel, liet *Castlereagh* echter niet gaan. *Canning* nam daarop zijn ontslag en trok het hele kabinet mee. Hij moest nog duelleren

met zijn vijand, die achter het komplot was gekomen en vergoot daarbij wat bloed, niet zozeer voor Engeland als wel voor zichzelf. Het einde was dat nòch Canning nòch Chatham prime-minister werden.

Eindconclusie

Samenvattend stellen wij vast dat de strategische doelen der expeditie binnen het bereik der mogelijkheden lagen. Maar de tactische problemen, op de weg naar die doelen liggend, konden door onvoldoende voorbereidingen en gebrek aan doorzettingsvermogen aan Engelse kant niet worden opgelost. Wat in 1807 in het Deense *Seeland* gelukte, mislukte in 1809 in het Nederlandse *Zeeland*.

De Engelsen buiten het element van verrassing in het geheel niet uit, waardoor de expeditie al mislukt was voordat de malaria om zich heen ging maaien. In de "*Letters from Flushing*" werd het vermoeden van een uiteindelijke mislukking eerst half en daarna eind *augustus* al uitgesproken. De kapitein ter zee *Boys* herhaalde dit in een reeds geciteerde brief uit diezelfde maand.

In dit verband is de te onpas aangehaalde uitspraak van Napoleon van 9 *augustus* 1809: "*La fièvre et l'inondation doivent seules faire raison des Anglais*" geen bewijs van 's keizers juiste inzicht, maar wèl die van 16 *augustus* d.a.v.:

"L'expédition a été faite sur de faux renseignements et calculée avec ignorance. On n'a pas à Londres des notions exactes sur l'Escaut, sur la France ...".

Thiers meende dat de generaals *Monnet* en *Rousseau* de Engelse expeditie hebben geruïneerd. Wij voegen daaraan de namen toe van de generaal *Osten* en de admiraal *Missiessy*. De maarschalken *Bernadotte* en *Bessières* stelden op uitstekende wijze de hoofdweerstandslinie veilig en namen het initiatief over. De snelle reactie der Fransen na de aanvankelijke verrassing was boven alle lof verheven, Maar tegelijk werden vele zwakke plekken in het trotse bouwwerk van Napoleon, het *Empire Français*, in een onbarmhartig daglicht gesteld.

Over de Engelse bevelvoering spraken wij reeds. Onder de meest moeilijke, de meest ongunstige omstandigheden hadden Britse soldaten en matrozen ten volle hun plicht gedaan, Tekenend was dat ondanks alle ellende gedurende de expeditie nog geen honderd militairen deserteerden. Enigerlei overeenkomst met de bevrijders van Zeeland uit 1944 dringt zich hierbij onwillekeurig aan ons op.

Koning *Lodewijk* en de generaal *Bruce* hadden de zaak van het koninkrijk Holland weinig goed gedaan. Wat er later ook nog door Hollandse troepen mocht worden verricht, zij vochten in feite tegen de Franse bierkaai. De Engelsen verloren een leger, wij de laatste rest van onze onafhankelijkheid.

De algemene situatie in Europa nà de expeditie moge gekenschetst worden met dezelfde woorden waarmee deze uiteenzetting werd geopend ter aanduiding van de toestand vóór de expeditie: nog steeds hield Napoleon Europa in zijn ban.

NOTEN

- 1) *De notulen van de gemeenteraad van Veere van 31 juli tot 1 augustus 1809 bevatten een uitvoerig relaas van het beleg, waaruit wij het navolgende excerpereen:
Maandag den 31 Hooijmaand 1809 des morgens 5 Uren.
Present President Boddaert, Raden Bastiaanse, Marinisse, Halffman en Jacobze. (...) dat zij oordeelden, indien het Bombardement wierd aangevangen de Stad spoedtig in een puinhoop zoude liggen en een ieder totaal geruineert wezen, in consideratie gevende om eene Commissie te decernerem, naar den Luitenant Kolonel Bogaart, Kommandant dezer Stad, denzelve te bezweeren en het ongeluk waarin deze Stad en bare Ingezetenen stonden gedompelt te worden, onder het oog te brengen en hem te verzoeken liefst eene honorabele Capitulatie daar te stellen (...)
Dat vervolgens gemelde Koormandant zich ten Raadhuize zullende begeven op de Markt is opgewacht geworden, door drie der Heeren Predikanten dezer stad, welke het hart van hem Kommandant door hunne voorstelling tot medelijden en ontferming over deze stad en hare Ingezetenen trachten te bewegen, doch mede vruchteloos, wordende dezelve niet beantwoord met die bescheidenheid hun character toekomende (...)
Dat vervolgens het Bombardement op deze stad zijnde aangevangen de Raad permanent vergadert geweest is, derzelve verblijf houdende in een der kelders van het Stadhuis (...)
Dingsdag den 1e van Oogstmaand 1809 des morgens 8 Uren.
De leden op verzoek vergaderd wezende op verzoek van den Commandant Boogaart in afwachting van berigt over het al of niet sluiten eener Capitulatie te zullen erlangen, doch vruchteloos, ziende ten Elf Uren een Detachement Engelsche Militairen binnen trekken, waaruit men besloot dat deze Stad bij Capitulatie was overgegaan.*
- 2) *Volgens mededelingen van de gemeentesecretaris van Wemeldinge en de heer Dekker, chartermeester aan het Rijksarchief in Utrecht.*
- 3) *Gemeentearchief Goes. Voorl. Inv. nr. 260. Min. Res. 1 aug. 1809.*
- 4) *Vroeger het 1e Engelse linieregiment, later de Royal Scots.*
- 5) *Archief gemeente Ellewoutsdijk, kladbrieff schout aan raad van Goes.*
- 6) *Een en ander wordt vermeld in: W.H. Unger, De Archieven der Gewestelijke en Departementale Besturen in Zeeland 1799-1810 (1951), t.w. sub No. 540 "Missive Raad van Veere d. d. 5 Louwmaand 1810 kennisgevende van het gebeurde aldaar bij aankomst der Fransche Troupes. Kennisgeving aan Ministers van Eeredienst en Binnenlandsche Zaken bij Missive dato 5 Louwmaand No 9."*

sub No. 597 "5 Louwmaand 1810

*President van Raden van Veere aan Landdrost:
Ingevolge de secrete Resolutie van den 4de dezer 1e Divisie No 1
hebben wij de Eer te berigten Dat wij bij de aankomst van de
Hollandsche Troupes 's Konings Vlag van de Stadhuis-Thoorn
hebben uitgestoken, dan welke bij het arrivement der Fransche
Troupes is geordonneert binnen te halen en zijn wij genootzaakt
geworden dezelve in te trekken."*

BRONNEN EN LITERATUUR

- Jean Lorette, L'alerte de Walcheren et la défense d'Anvers 1809 (Revue Intern. d'Histoire Militaire 1959).*
C.R.Th. Baron Krayenhoff, Bijdragen tot de Vaderlandse Geschiedenis van de belangrijke jaren 1809 en 1810.
Louis Bonaparte, Documens Historiques et réflexions sur le gouvernement de la Hollande (tome III).
J. Bosscha, Neêrlands Heldendaden te land (deel III).
Anonymus, Het Doorwaden der Schelde in den Jare 1809 (Militaire Spectator, jaargang 1835).
J. W. van Sypesteijn, Het Zeven en karakter van J.B. graaf du Monceau.
W.E.A. Wüppermann, Nederland voor honderd jaren (1795-1813).
J.C.C. Tonnet, De landing in Zeeland in 1809 (Militaire Spectator, jaargangen 1909 en 1910).
J.A. van Hamel, De Engelse Landing op Zeeland (1809) en haar achtergronden (In: Publicaties Genootschap Napoleontische Studiën, No. 7, Februari 1955).
A short Narrative of the late Campaign of the British Army.
British Minor Expeditions - Expedition to the Scheldt.
Letters from Flushing.
Major-Gen. J.C. Patton, The story of a gallant fiasco Walcheren 1809.
M. de Rocca, Mémoires sur la Guerre des Français en Espagne
Général Pélet, Mémoires sur la Guerre de 1809 en Allemagne (tome IV).
Expédition de l'Escaut-Enquêtes, pièces et documens relatifs aux affaires de l'Escaut.
E. Halévy, A history of the English people (volume I).
M.A. Thiers, Histoire de l'Empire (tome II).
Kort en onpartijdig verhaal der expeditie der Engelsen op de rivier de Schelde.
Van Loo, Les fièvres zélandaises et leur influence sur l'expédition anglaise en 1809.
L. Madelin, Histoire du Consulat et de l'Empire (tome VIII).
L. Wilmet, Le Général Osten, dit "Palouche".
L. Leconte, Le bataillon de l'Escaut
J. Presser, Napoleon (deel II).
A.F. Fremantle, England in the Nineteenth Century (volume II).
W. de Bruine, De landing der Engelsen in Zeeland: het drama van 1809.
W. Bilderdijk, Bath hernomen (gedicht).
Les mémoires de Fouché.

Archiefstukken der gemeenten Zierikzee, Goes, Veere, Ellewoutsdijk en Wemeldinge.